

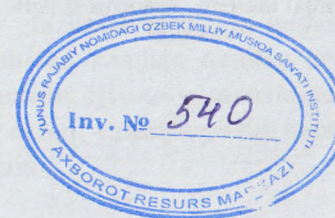
Alisher Navoiy

HAYRAT
UL-ABROR

ALISHER NAVOIY

HAYRAT UL-ABROR

(DOSTONNING IXCHAM NASRIY BAYONI)

Toshkent
«Yangi asr avlodi»
2009

G'azal mulkingning sultoni, yozganlari ma'no xazinasining makoni, turkiy til bilimdoni Mir Alisher Navoiyning "Xamsa"si odamninggina emas, olanning ham besh asroridir. "Hayrat ul-abror" – Navoiyning hayrati, dunyoning xosiyati, ko'ngillarning halovati. Bu asar – Hazrat Navoiyning zamondoshlari va avlodlarga qoldirgan pandnomasidir. U'nda yuksak insoniy tuyg'ular – imon, saxovat, qanoat, vafo, to'g'rilik, qo'yingki, ezgulik haqida so'z boradi. Shoir qalamidan tomgan haqiqatlar Inson qalbining eng yashirin puchmoqlarigacha kirib boradi.

Doston matnini qisqartirib bayon etuvchi:

Anvar HOJIAHMEDOV,
filologiya fanlari doktori,
professor

Mas'ul muharrir:
Vahob RAHMONOV,
filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Taqrizchi;
Omonullo MADAEV,
O'zMU dotsenti, filologiya fanlari
nomzodi

ISBN 978-9943-08-438-4

© Alisher Navoiy. «Hayrat ul-abror». «Yangi asr avlodi»,
2009 yil

MUQADDIMA

XI–XV asrlar Sharq adabiyotida, xususan, forsiy va turkiy tillar adabiyotida 4 buyuk adabiy asar alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Bular daho ijodkor Nizomiy Ganjaviy va undan bir asr keyin dunyoga kelgan Xisrav Dehlaviy, XV asrda bitib tugallangan Jomiyning "Haft avrang" ("Sakkiz behisht"), Alisher Navoiy qalamiga mansub o'zbek tilidagi "Xamsa" asarlari edi. Bu asarlar uch asrda yaratildi, binobarin, har qaysisi avvalo o'z davrining, qolaversa, kelajak asrlarning eng muhim ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy va axloqiy-tarbiyaviy muammolarini qamrab oladi va ularni hal qilishning o'sha davrlar uchun eng maqbul jihatlarini ko'rsatib beradi. "Xamsa"larda eng avvalo, ijtimoiy-siyosiy masalalar qo'yilgani uchun ham ularning barchasida adolatli davlat va xalqparvar hukmdor haqida batafsil to'xtab o'tiladi. Ayni vaqtda fuqarolarning davlat va shoh oldidagi burchlariga maxsus e'tibor beriladi. Garchi ommaga yaxshi ma'lum bo'lsa ham, imon va islom asoslari tushuntiriladi. "Xamsa"larda bo'lganidek, "Hayrat ul-abror" dostonida ham odamiylik, halollik, vafo, do'stlik kabi masalalarga ham keng o'rin berilgan. Shoir, xususan, mamlakat hukmdori – podshoh qanday insoniy fazilatlarni o'zida mujassamlantirishi kerak, mamlakatda ilm-fan rivojiga qanday erishish mumkin kabi bir-biridan muhim ijtimoiy masalalar qo'yiladi. Asarda insonparvarlik, axloq, vatanparvarlik kabi g'oyalar ham g'oyat keng ifodalangan.

*Elga sharaf bo'lmadi jolu nasab,
Lek sharaf keldi hayou adab, –*

kabi baytlarda odobning qadri, insoniyat jamiyatidagi o'rnini juda yorqin ifodalangan.

Shoir ota-onaga ehtirom masalasiga to'xtalib, bir umr ularning ehtiromi va xizmatida bo'lish kerakligini uqtiradi:

*Boshini fido aylu ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a.
Tun kununga aylagali nur fosh,
Birini oy aylu, birisin quyosh, -*

kabi chiroyli baytlarda ota-onaning farzand tarbiyasidagi mehri quyosh va oy timsollariga qiyoslanadi.

Navoiyning ushbu asarida ham, uning barcha lirik she'rlari va dostonlaridagi kabi odamlarga yaxshilik qilish insoniy fazilatning oliy yuksak darajasi sifatida ta'riflanadi.

Shoir o'z asarida yozuvchilarning ijtimoiy-madaniy taraqqiyotdagi o'rniga ayniqsa, yuqori baho beradi. Navoiy o'z vatani bo'lmish Xuroson va Hirotga xos tabiiy go'zalliklar, odamlarga xos mehnatsevarlik, ijodkorlikni alohida ta'kidlaydi. Alisher Navoiy ushbu kitobning yigirmanchi maqolotini butunisicha Badiuzzamonga bag'ishlab, bo'lg'usi shohga adolatning asosiy yo'llarini chizib beradi.

“HAYRAT UL-ABROR”

Birinchi maqolat

IMON HAQIDA

Kimki bu jahonga inson bo'lib kelgan ekan, uning asosiy nishoni – belgisi imondir.

Demak, sabr, shukr va hayodan iborat bo'lgan odamlargina inson degan sharafli nomga munosibdirlar, imondan uzoq bo'lgan kishilarni esa bu nom bilan atab bo'lmaydi.

Inson kimligini bildik, endi imon nimaligini kengroq sharhlaylik. Imon olti qismdan iborat. Kim bu olti to'siqqa ega bo'lsa, ular har bir kishini olti jihatdan himoya qiladilar.

Oltidan birinchisi – maqsud, ya'ni Haqning mavjudligini bilmakdur. Hamma narsa qoyim – mavjud, faqat Allohgina abadiydir. Barcha jahon ahliga uning zoti, islamlarning paydo bo'lishi, jahon sifati nihondur.

Barchani nobud qiluvchi ham, barcha o'tib ketib mavjud bo'lg'uvchi ham o'zidir. Ikki jahon mulki unga bo'ysunadi, o'zga jahon ham unikidir.

Oltidan ikkinchisi – farishtalar. Yaxshi bilib olginki, ular barcha falak ziyoratchilaridir, ular nafsning barcha chirkinliklaridan pokdirlar. Barchasining javharlari puku ozod, tuprog'u suvu yemu o'tdin xoli. Barchalari yaratilganlaridan beri dam olishni bilmay xizmat qilishadi. Jannat qushlaridek shavqnok, qilayotgan ishlaridan zavqqa to'ladilar.

Faqat bir qulgina ular ichida bu zavqni topolmaydi, uning bo'ynida zanjir. U halqada uchta harf oshkor yozib qo'yilgan, har birining domonasi halqavor, har birining halqasi o'zaro tutashib la'ndagi yozuvda bulfuzul o'qiladi.

Uchinchisi – osmon kitoblari, barchasini hech shubhasiz tangri so'zlari deb bilgaysan. Kitob emas, har biri chuqur bir daryo, har so'zi esa shu bahrning go'zal durdonasidir. Dengiz emas, balki har biri ajoyib bir kon, boshdan-oyoq la'l

ila gavharga makondir. Agar uchtasi uch nurli sham' bo'lsa, lekin biri Sharq quyoshidir. Uchovi ham tug'ilgan bo'lsa-da, bunisi yetti ota-boboning ishini qilg'uvchidir. Balki bo'lsa ham, sabki masoniy, ya'ni fotiha surasi shu kitobda yangraydi. Uning boshidagi har bir surasi zarhallangan, tartib koshiy bilan pishirilgan, har bir sahifasi gulshanga, jadvali atrofidagi chiziqqlar ravshan zulollarga o'xshaydi. Bog' dema, balki falak. shunday bir falakki, satrlari har tarafga saf-saf bo'lib tizilgan. Uning sahifalari atrofidagi o'nta doiracha martabada har qaysisi bir lojuvard falakka o'xshaydi. Har juzvi varaqlaridagi so'zlar asli haqiqat, balkim barchasi haqdir.

To'rtinchi – payg'ambarimiz mash'ari, har biri bir safo bahrining gavhari.

Bu so'zlarning barisi Haq amri va uning tomonidan man' qilingan haqiqatlarni bari elga ko'rguzub berdi. Har bir bilimsiz odam hujjat istasa, har qaysisiga mo'jizot ko'rsatildi. Barcha haqiqiy holat ayon bo'ldi, nuqsonlarga, illat, yolg'onlarga ehtiyoj qolmadi.

Payg'ambar boriga ism to'lsa ham, lekin ularning jismi ham uch qism bo'lib, avvalo, avliyolar guruhi keldi, so'ng haqdan rasul etib, Ollohning barcha so'zlarini xalqlarga yetkazdilar.

So'ng haq rasuliga rosix bo'lib, rasul diniga nosix bo'lib, kufr qarshisida har fursale dili bilan mash'al yoritdi. Uning shar'i quyoshi zuhur topgach, boshqa mash'alalar ichida nur qolmadi. Unga yetganda payg'ambarlar kelishi tugallandi. Din uning islomi bo'lib qoldi, bas, vassalam.

Beshinchisi – qiyomat. Beshinchisi – hisob kuni, hisob kuni dema, azob kuni deyaver. U kuni bo'lishi uchun qiyomat bo'ladi, elga qilganidan nadomat yoziladi, yozish uchun qog'oz sahifalari yetishmay qoladi.

Shimol ahli ichida janjal ko'tarilib, nomalari yuzlaridek qorayib ketadi. To'g'ri torozuning ikki boshi bo'lib, biriga gavhar, biriga tosh solinadi.

Ko'prik ustida xalq tashvishda bo'lib, biriga qattiq, biriga oson bo'ladi. Do'zax o'ti cheksiz yonib, xalqni o'ldirishda

ajdaho qatnashadi. Uning yetti boshi aylana gumbazdek bo'lib, yetti og'zining har biri g'ordek keladi. Go'yo yetti do'zax eshigini ochib, yetti og'zidan o'tlar sochilib, firdavs gulshanida ozuqa mo'l bo'lsa ham, olovlar orasida nasim esayotgan bo'lsa ham o'tish qiyin bo'ladi. Uning huri ruhi musavvar kabi bo'lib, qaddi, labi to'biy kavsar kabi bo'ladi.

Oltinchisi qadar haqidagi bo'lib, oldin yozilgan barcha yaxshiliklari yomonliklar: may ichib mast bo'lishlar, hammani mast-behush qilish, yig'inlarda bo'lgan barcha yaxshi-yomon voqealar, mastning noxush sado tortishiyu mutribning qilgan dilkash navosi, ba'zilar Ka'baga qarab yo'l olgan bo'lsa-yu, ba'zilar mayxona ichida bazm tuzgan bo'lsa, biri sahroda yarim-yalang'och uxlab, yana biri vayronada yashayotgan bo'lsa, mast mug'bacha – may quyuvchi bola saloh ahlini bevaqt uyg'otgan bo'lsa, zohid agar ertalabdan dardnush bo'lib olib, fosiq o'zini hirqa kiyib masxarabozlik qilsa,

*Barchasi haq ilmida ma'lum edi,
Lavhul mahfuzda marqut edi.*

Yaxshi amal qilganlar omonlikdan behishtga tushishi ham, yomon fe'li tufayli do'zaxdan o'rin olishi ham noma'lum. Tangriga ming yil sujud qilgan odam ham jannatdan o'rin ola olmasa – foydasi yo'q. Tug'bachalar dairda halok qilgan saida abadiy bo'lsa, ne ajab?

Kimdagi mana shu yetti narsaga e'tiqod bor ekan, men ham shunday odamlardan ta'lim oldim. U har qancha noma siyah bo'lsin, g'arqai daryoi gung bo'lay, avorig'i umid qilsam-u, Allohim qo'limdan tutsa, ne ajab?

Lekin bu dard o'ti jonni iztirobga soladi, uning ichida qancha-qancha ahli roz kutib ado bo'lgan. Bittasi o'z holiga motam tutsa, ikkinchisi olam tark aylagan. Men tasvirlagan zinalarga kim yetadi-yu, kim yetmaydi – u hech kimga ma'lum emas. Yetmagi ham noaniq, yetishi ham mumkin.

Bu xil tashvish kofiru mo'min uchun ham barobar, har ikkisining ham ko'ngli shu dard bilan band, kim to'qu kim

och bo'lsin, shu g'avg'odan xoli emas. Barcha bir niyatda, Alloh shafqat-ma'rifatini topmoqda. Topmoq lekin mashaqqatdadir, istakda, xohishda, irodadadir.

Shayx Boyazid haqida hikoya

Shayx Boyazid bir kuni g'amgin bo'lib o'tirgan edi, muridlaridan biri uning bu noxush kayfiyati sababini so'radi: "Ey, osmonning eng yuqori qismlarida yuradigan, qadamlaring esa falakning eng yuksak manzillarida – Arsh fazosiga to'g'ri keladigan ulug' zot! Ko'ngling nimadan bu xil tashvishga muhtalo bo'ldi, chekayotgan mashaqqatlarningning boisi nedur?" Shunda pir o'tli ko'z yoshlarini to'kdi-da, oh-fig'on chekdi: "Chekayotgan iztiroblarimning boisi shuki, odamlar o'z dardi bilan to's-to'polon, shikoyatu norozilik ko'tarishadi-yu, har biriga o'zi qilayotgan ishi maqbul ko'rinadi. Ulardan birontasini ham chinakam inson deb bo'lmaydi. Bo'lsa ham o'tib ketganlar ichida bo'lishi mumkindir". Savol bergan murid iztirob bilan dediki: "Bu olamda haqiqiy inson qolmagan. deding, axir sen o'zingni bu el ichiga qo'shmading-ku?!" Shayx javob berdiki: "Ey ishi gumrohlik, nodonlik bo'lgan kishi, men aytayotgan sirdan ogoh bo'lmagan odam! Men kabi yuz ming sargashta, ko'z yoshi jigar qoniga belanganlar. imon bilan ketishni bilmasa, bunday gaplarni aytadigan odam bo'lmasa, olamdagi senu menga o'xshagan kichigu katta odamlar – hammamiz bu g'am tig'idan abgormiz, barchamiz bu g'amga giriftormiz. Bu alam-tashvish bilan kimning ichi qon bo'lmasi, kimga bu nuqta ayon bo'lmasi?"

*Kim chu aylagusi jon anga,
Hamroh o'lur yo'qsa imon anga.*

Agar jahon ahlining barchasi shu dard bilan iztirob cheksa. mening so'zlarim xatomi, axir?!"

Shu so'zlarni aytilib tugatgach, pirning og'zi xomush bo'ldi.

Ikkinchi maqolat

ISLOM BOBIDA

Alloh taolo bu olam xalqlarini najot – qutulish ahli va halok ahli – halok bo'luvchilar qilib yaratdi, pirlarini butlarga ibodat qiluvchilar, boshqalarini islom jamoati qilib yaratdi. Kofirlar malomat-obro'sizlikka yo'l topdi, islom guruhi esa salomatlik-omonlik, tinchlik, sog'lomlik sari yo'l topdi. Bir-biriga vayl uyi – oh-voh chekish manzili tayinlanib, islom guruhiga **Dorus salom (Bog'dod shahri)** shunday manzil qilib tayinlandi.

Kishvari islom chegaralangan bo'lib, bir necha din ahli aralash yashaydilar. Boshdan-oyoq barcha musulmon emas, musulmon bo'lganlar buni yolg'on demaslar.

Islomning o'z shartlari bo'lib, oddiy odamlarning ko'pchiligi ularni bilavermaydilar. "Man salimul muslimin – men solim musulmonman" degan kishilargina yuzi, qo'l-oyog'i, tili bilan o'zlik ko'rsatgan kishilar shular jumlasidandir.

Musulmonlik shartlarini tangri taborak besh turli qilmishdir. Ularning barchasi muborakdir.

Avvalo, "La ilaha illoalloh" kalimasi mohiyatini angla, so'ng Muhammadni bil, uni tanishingni aytilib qabul qilgil.

Ikkinchisi namozni ado etmoqdir. Lekin uni bajarishda ba'zi qiyinchiliklar ham bor. Avvalo, tahorat qilmoq, tahorat qanday qilinishini bilmakdir. O'ylamakim, suvga kirib ul suv bilan bir a'zongni yuvgaysen. Bu xil tahoratni har bir ochko'z, ta'magir ham qila oladi. Yana boshqacha bir nafis tahorat ham bo'lib, uni bajarganda, avvalo safo chashmasidan xursandlik bilan **xotiring taxtasini poklaysan**. Tanni e'tibor bilan yuvib, shu tarzda jonni toza qilasan. Jonni shunday tahorat ichiga solib, tan yuzida nuqtacha qaro qoldirmay, ko'zdan yoshingni ariqdek oqizib, balki ko'ngildan boshqa barcha o'y-fikrlarni chiqarib tashlab, o'zlik uyini o'zingga harom qilib, tangri sari yo'l olgandek o'ng oyoqni oldin tashlab uy ichiga qadam tashlaysan. Uy egasi bilan ikki kishi bo'lib namoz o'qimoq – yaxshiroq. Sajdada titrab qo'yib yerga bosh,

quyosh kabi yuzni sarg'aytirib, vojibi farzini bajo qilasan, sunnat adosini ado qilasan.

Shu xil namoz qilsang pok yuz bilan quyosh kabi yerga kirasan, tong chog'i boshdin-oyoq nurga to'lib uyg'onasan.

Uchinchisi o'zingga berilgan hamma narsadan zakotni ado qilishdir. Bu yerda ham ikki turli farqli tomon bor. Biri ko'plashib, biri yakka holda berishdir. Alohidaligi shuki, rasul shar'ini qabul qilsang, zakot beruvchi esa sohib nisob, ya'ni zakotni ado eta oluvchi bo'lsa, qirq diramdan birini hisoblab beradi. Ixtiyoridagi oltinlariyu do'konlari, xizmatkorlar (xodimlar), tuyoqli hayvonlar, matou mollaridan shariat bo'yicha to'lanadi. Don-dunlar miqdori ham belgilab qo'yilgan.

To'rtinchisi ro'zadir. Uni tutgil, lekin foydasi haqida og'iz ochmay qo'ya qol. Ro'za haqida ba'zi munozaralar ham bor. Chunki Haq ro'zani "As-savmu li!" deb ta'kidlagan. Alloh tutiladigan ro'za miqdorini ham belgilab qo'ygan. Xudo taolo "12 oyning har biridan ro'za tutasen" deb amr qilsa, ne aylarding. Shuncha kun tutsang ham sazovor bo'lardi, lekin jafosini sen tortarding.

Ro'zada ham uch e'tiborli jihat bordir. Sahargacha Alloh o'z ruxsorini G'arbga burgunga qadar ko'rsatadi. Aqlini ishlatmagan ro'zador lekin ikkinchisiga e'tibor beradi: a'zolaringga xalal yetmasligi va shar' xilofiga yo'l qo'yilmasligi zarur. Har bir a'zo o'z vazifasini bajarmagi, ya'ni bormasligi, ko'rmasligi, tutmasligi, aytmasligi, eshitmasligi zarur.

Beshinchisi qiblaga qadam tashlab, baytul haram tomon soyir bo'lmoqdir. Bunday saodatga yetgan odam sahroni ikki safar kesib o'tib, sog'lig'i imkon bersa, yo'llar tinch bo'lsa, yoniga bir do'stini olib, farzligini his qilgani holda farz adosi uchun yo'l oladi.

Ikkinchi bir narsa ham borki, kambag'al xalq ham do'sti xotiriga tushib, do'st yodi xotiriga shavqu talab o'tini solsa-yu, foil kabi yo'lga tushsa, ishq o'tidan telbalangan el kabi ehromini beliga bog'lab, ming yog'och yo'l yursa, ne anga markab kerak bo'ladi-yu, ne do'st, ne karvon kerak bo'ladi.

*Dasht unga gulshan-u, nasrin - tikan,
Yo'lki yonida mug'ilo'i chuman.*

Samum esgandagi qizil rang shamol gulu lola uchirgan shamol rangini eslatadi. Haq unga rahmatini dalil qilib, shu'lada Xalilni eslatib, barcha shartini yaratib beradi. Borgan odam do'sti uyiga mehmon bo'lgandek rohatlanadi. Mezbon hamma narsani tayyorlab qo'ygan. Balki bu mehmonni o'zi hamroh bo'lib uyigacha yetkazib qo'yadi.

Xullas, sahro xalqi qancha-qancha mol sarflasa, kambag'allarning borishida o'zgacha bir holat bordur. Boy odamning topgan nozu niyozini ozgina niyozi bilan g'arib ham topa oladi.

Ibrohim Adham haqida hikoya

Ibrohim Adham shahzodalikni tark etgach, iloh uning boshiga fano tojini qo'ydi. U o'z mamlakatu saltanatini fano yeliga berdi-yu, sahro tomon joynamoz bilan yo'lga tushdi va har qadamda ikki rak'at namozga bosh qo'yib, o'zi yoqtirgan Makkani madh etib, o'n to'rt yil yo'l bosdi. Makkaga yetib kelgach, uni o'z o'rnida ko'rmay hayron bo'ldi-da: "Yo Iloh, bu qanaqasi bo'ldi?" deb fig'on chekdi. Masjid ichidan ovoz eshitildi: "Bir ojiza shu sahroda yayov yurib kelayotib, shavq-muhabbat yukidan bukchayib notavon bo'lib qolgan ekan, Ka'ba uni ziyorat qilish uchun ketdi".

Bu voqeaga hayron qolgan Ibrohim Adham orqasiga qarasa, Robiyaning kelayotganini ko'ribdi. Dedikim: "Sening ziyorat makoning Arsh, osmonning yuqorisi bo'lsa, Ka'ba tomonga azm etib ko'rki, jahonni ne holatga qo'yibsan?" deb so'radi. Robiya dediki: "Dag'allik qilma. Sahroda o'n to'rt yil yo'l yurib, sening o'zing olamga g'avg'o solibsan". Ibrohim dedi: "Ey pokiza, balki farishtalar ahlidek falakda kezuvchi ayol, nega men ming ranj chekib, ganj senga tegyapti?" Robiya unga: "Ogoh bo'l, necha yil sen sahroda namoz o'qish bilan band bo'lgan esang, men yolborish, o'tinish, umid bilan

o'tkazdim. Sen namozu riyo mevasidan bahramand bo'lgan esang, bizni niyozu fano umidimizga yetkazdi".

*Boqma, Navoiy, yana noz ahlig'a,
Arzi niyoz aylu niyoz ahlig'a.*

Uchinchi maqolat

SALOTIN BOBIDA

Alloh senga mehribonlik soyasini solib, Xilofot taxtini senga ro'zi qildi – nasib etdi. Oldingda buyuklarni past aylab, olam zabardastlarini senga mag'lub qildi. Xalqni oldingda ojiz etib, qadrlarini oldingda buktirdi.

Lekin shuni bilgilim, sen ham bir bandasan, hatto ko'pragidan ojizroq hamsan. Ular tuprog' bo'lib, sen nuri pok emassan, sen ham, ular ham tuprog'dan yaratilgansiz. Barcha tana a'zolarida hamma bilan tengsan. Lekin hunarda ham, kamolotda ham, yaxshi xulqu yaxshi so'zlashda ham, yurish-turishingu adl va insofda ham, shariat qonunlariga amal qilishda, Alloh yo'lida taqvo va toatda ham sen to'g'ri yo'ldan yurmay, ko'pragi bu yo'ldan yaxshiroq yuradi.

Senga tangri imtiyoz berib, saltanatning eng yuksak cho'qqisiga chiqarib qo'ydi, shaxsinga taxtni makon qilib, mamlakatda hukmingni yurgizib qo'ydi. Raiyat go'yoki gala-yu, sen shubon bo'lding. Bo'ldi raiyat gala-yu, sen cho'pon, ul shajaru musmiru – o'sib turgan daraxtu go'yo sen bir bog'bon bo'lding. Qo'yni cho'pon oyu yil asramasa, u och bo'rilarning yemishiga aylanadi. Dehqon bog'ini tun-kun parvarish qilmasa, bog'ning qurigan o'tindan farqi qolmaydi. Bo'rini galadan uzoq tutib, bog'ingga esa suv berib ma'mur (serob) qil. G'am yesang, u gala foyda beradi, bog' gulu mevadan foydali hosil yetkazib beradi. Gala bo'rilarga yem bo'lib tugab, daraxtlar esa qurib tamom bo'lsa, senga ham foydayu hosili qolmaydi.

Alloh topshirgan ne'matlarining javobini so'rasa, u kuni nima deb javob berasan? Aqling bo'lsa, hozirdan ko'zingni ochib, har bir ishingni o'ylab qil!

Necha-necha kishilar sening hukmingga bo'ysunadi. Zulm qilsang ham, bechora mazlum bo'lib turaveradi, chidaydi, garchi martabayu pul-dunyosi bo'lsa ham uning poyasi sendan ham ortiqroq. Qiyomat kuni Yaratgan zolimni ham, mazlumni ham so'roq qiladi. U qomatini rost tutib tursa, sen sharmanda holatda bo'lsang, u tik tursa, sen qomati egilgan bir darajada turasan, mazlum Haqning savollariga xanjari po'latdek ochiq, dadil javob qilsa, sen uyatdan bosh ko'tarolmay qolasan-ku! Har bir qilgan xatong hisob qilingach, har biriga yuz azob belgilanadi-ku!

Mazlumlar, sendan zulm ko'rganlar gunohlarini kechirishmasa, vataning muttasil do'zax bo'lib qoladi-ku!

Ey podshoh! Alloh qo'lingni quvvatli qildi-yu, lekin sen zulm yo'lini tanlading. Zulming xaloyiqqa kam emas edi, endi sen uni o'zingga ham qilayotirsan. Ey hushyor, zulm o'zingga fisq (gunohdir), agar senga hush yor bo'lsa, ulardan voz kech, chunki shodlik, xursandlikka berilib, ayshu ishrat yo'liga kirishib ketding. Bazming bo'layotgan qasrda jannat ziynatlari bilan ol-yashin pardalarining iplari el jonidan, la'liyu shingarfi – oltinrang bezaklari xalq qonidan. U yerdagi g'ishtlarni machitlarni buzib keltirilgan, toshini xalq qabrlaridan yetkazilgan, shift o'rtasidagi quyoshsimon yaltiroq kungira elning duru la'li bilan oltinrang qilib bezatilgan. Shunday manzilda shohlarga xos oliy ziyofat uyushtiriladi, ayshu ishrat uchun bor narsa muhayyo qilinadi. Bazmda may quyuvchilar tabassum bilan xilma-xil maylar tutadilar, ashulachi – hofizlar har sohadan doston to'qiydilar. Tillar deyilishi mumkin bo'lmagan so'zlarni so'zlab, ko'zlar ko'rishi mumkin bo'lmagan narsalarni ko'radilar.

Bazmdagi har bir qariyu har bir yigit maydan har biri quturgan it bo'lib kechasi bilan shu xil sharmandalik davom etib, tong otishi bilan yana har biri bir zulmga mashg'ul bo'ladi. Har kuni shu xildagi yaramaslik tungacha davom etadi, har kecha shu g'aflat tun bo'yi davom etadi.

*Qoida mundog'mu bo'lar, de, axi,
Bir o'z ishingni g'ami ham ye, axi.*

*Necha bu behudlik ila yilu oy,
Voy, agur kelmasang, o'zunggu voy!*

*Zulmni turk aylar, dod aylagil,
Marg kunidin dog'i yod aylagil.*

*Zulmung erur kechayu fisqing necha,
Zulm ila fisqing necha, bo'lg'ay necha?*

Boda jism uyini vayron qilish uchun otilgan o'qdan boshqa narsa emas. Balki jism uyiga balo saylidir. Qanday qilib endi u jism uyi, jon uyi bo'lsin, jism uyi, demaki, imon uyi ham bo'lolmaydi-ku!

Sel qaysi tomonga qarab o'zini urib tug'yon sorsa, shoh bilan darvesh uyi ham yakson bo'ladi.

*Bodug'a ko'rguzsa kishi xiraliq,
Aql charog'ig'a berur tiraliq.*

Agar chirog' o'tiga bir tomchi suv tomsa, unda yorug'likdan qo'lingni yuvib qo'ya ber. Alohida bir chiroqqa bir odam tongdan kechgacha may suvidan ketma-ket jom quyib turar ekan, mash'al o'tiga bir qadah suv quysa o'chadi-yu, bu xil chirog'ning xoli ne kechadi? Suv bilan mash'al o'ti, mash'al o'tigina emas, manqal o'ti. Manqal o'timi, qo'ra o'timi, tanur o'timi – suvga yetib borgach, unda tobu nur qolmaydi. Yonayotgan suv ichra majusiy dinidagi odamning xoli ne kechardi, sandali daraxti bir damda obnus daraxtiga o'xshab qop-qorayib ketadi-da! Har kishikim bu suvdan bir idish tanovul qilsa, xonaning siyohga aylanishi ajab emas.

*Suv dema oniki, bir o't erur,
Kim yeti ko'k xirmanini kuydurur.*

U shu'la tushsa, xasu xashak nima emish, osmonni o'rtasa, uni kuydirib kul qiladi. Vujuding uyi bir xashak bo'lsa, zor taning xuddi bir hovuch kulning o'zi-ku! Bu xashakka necha o't uraverasan? Bu tufrog'ni necha sovuraverasan? Bodayi xirmon suvi dard o'tining o'zidir, yo'q, u do'zax o'tiyu to'fon suvidir. Ul o'tni xasu xashakingga uraverma, quyma, bu suvni bir hovuch xokingga quyaverma!

Shohi G'oziy Husayn Boyqaro haqida hikoya

Shohi G'oziy Husayn Boyqaro toj-taxtini egallash maqsadida yuz-ikki yuz kishi bilan goh Xorazm, goh Adoq yerlarida dushman bilan qattiq urushlar olib borib, oxiri o'z murodiga erishdi va taxt ustida o'tirib, xalqning arzu dodlarini eshitishga kirishdi. Vayronalarni obod qildi, zulmni adolat bilan daf' etdi, o'g'ri va iflos odamlar yo'qolib, shariat adolatining qo'lini uzun qildi.

Bir kuni mamlakatni kezib yurganida, bir parishonhol kampir etagini mahkam tutib, ohu faryod qilib, "Ey shariat himoyachisi bo'lgan podshoh, adolat bilan ish tutadigan bo'lsang, bugun sen bilan shar'an da'volashaman. Shartim shuki, shu yerda javobini bermay, shar'iy mahkama – shar'iy sudda javob bergaysan", dedi. Shoh unga "Qonimga da'vogarlik qilsang ham, shar'an javob berishga hozirman", deb javob qildi. Shu fikrga kelishib, islom qozisi huzuriga yo'l oldilar. Ikkovlari yonma-yon o'tirar ekanlar, barcha odamlar hayrat bilan tomosha qilishardi. Zol bilan Rustam tepasiga go'yo butun olam yig'ilgandek edi.

Kampir dediki: "Shoh hokimiyatni egallash uchun qon to'kib, jang qilarkan, yakkagina farzandim, bog'imdagi sarvi ravonim, qurigan daraxtimning yolg'iz mevasi shu janglarning birida halok bo'ldi. Jigarimni tig' bilan yorib, qonini yerga oqizdilar". Qozi: "Ikkita guvoh topib kelib, so'zlaringni isbot qil", degach, kampir: "Ikki guvoh keltirishni istasam, podshoning adolatiyu insofi yetarli bo'ladi", dedi. Shoh bu fikrga rozi bo'ldi. Qozi: "Adolat qonuniga muvofiq aybdor,

ya'ni shoh o'lganning xunini to'lasin yoki o'zi qatl etilsin!" deb hukm chiqardi. Shoh: "Shariat shunday hukm chiqarar ekan, bu hukm uchun jonim fido bo'lsin", deb, bir ro'mol bilan o'z bo'ynini bog'lab, yana yuzta oltin tangalar to'ldirilgan xaltachalarning bo'ynini bog'lab, qo'rqinch bilmay kampir qo'liga xanjar tutqazdi-da, uning bir tomoniga yuz hamyonni to'kib, dedi: "Qasos olaman desang, boshim oldingda turibdi, mol-dunyoni tanlasang, oltinu kumushlarni tanla. O'sha paytlarda men qasddan o'limga buyurmagan bo'lsam ham, ixtiyor senda".

Kampir tig'ni qoshlarini chimirgancha diqqat bilan ko'zdan kechirdi-da, chirigan o'tmas tishlarini ko'rsatib, shoh oyog'iga boshini egdi va "Ey, lashkari yulduzlardan ham serob bo'lgan shahanshohim! Bolam senga jonini fido qilgan bo'lsa, men keksaning joni ham qurbon bo'la qolsin. Men alam bilan g'azabli so'zlar aytgan bo'lsam, sen mening ahvolimni xarob qilmay afv eta qol", dedi. Mana xijolat izhoriyu lutfu adolat so'rash!

Kampir o'z da'vosidan, o'g'liningina emas, o'z qonidan ham kechdi. Qizig'i shuki, odil shoh uni o'sha davrda adolat bilan badavlat qildi. Kampirni yulduzlardek kumushlar bilan bezab, falak zoli – quyoshdek yashartirdi. "Tilla kampir" deb laqab qo'ydi.

*Zoli fulukdin necha ko'rsung alam,
Shah chu qilur adl, Navoiy, ne g'am.*

To'rtinchi maqolat

RIYOYI HIRQAPO'SHLAR HAQIDA

Ey, ustamonlik bilan darveshlar kiyimini kiyib olib, shomu saharda bo'kirib, faryod urayotgan, hirqaning har chekkasiga shayxlik va taqvodorlik makrlari yamoqlari tikib olib, unga yana yumaloq shaklli qog'ozlarni qadab, ularni har biriga mo'ljallab, iplari makr rishtalari bo'lib, ignasi esa iblisning mo'ylabidek.

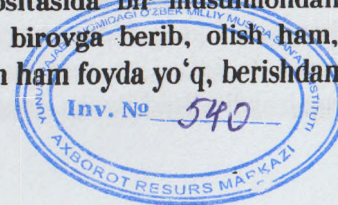
Boshidagi eski sallasi buram-buram bo'lib ketgan, egri asosi, hiyla uyining ustuni, kosh u sinib, bu uy yiqilganida edi. Qo'lidagi subha donalari butparast yo'ngandek.

Beo'xshov soqolini kulgu uchun osilgandek, ko'rinishi ham egri yog'och ustiga chiqib o'tirgandek tuyuladi. Ishida echkichalik ham to'g'rilik yo'q, u o'g'rini tutsa, buning o'zi o'g'irlik qiladi. Echki ahliga yashil o't, yaxshilik tilasa, mingta echkiga ham peshvolik qila oladi. Tog'da ham, dashtda ham to'dani boshqarib, yo'l qiyinchiliklaridan omon olib o'tadi. Qop-qorong'i vodiya ham yo'l topib, to'g'ri yo'ldan adash-tirmay boshqaradi galasini. Bu to'dasiga to'g'ri yo'l ko'rsatib borsa, bunisi to'g'ri jahannam o'ti tomon boshlaydi.

Qo'lida jom tutgan kishi to'xtovsiz sochaversa, har qancha sochqini tugatishi hech narsa emas. Bu xil bema'ni-garchiliklarni aholi saxovat deb atamaydi.

Shunday odamlarni ham saxiy deb bo'lmaydiki, isrof qilmaydi, lekin muhtoj bo'lmagan kishilarga o'z mol-mulkini bekorga sarflaydi: och bo'lmagan kishilarga supra yoyadi, yalang'och bo'lmagan kishilarga to'n kiydiradi. Yuzta yilqisi bo'lgan boyga ot tortadi, yuzta yilqisi bor kishiga kumush tortiq qiladi. Badaxshonga la'l yuborsa, Kirmondan zira olib kelib ulashadi. Xizrni ko'rib qolsa, unga hayot suvini tuhfa qiladi, Misrdagi shakarpozga donalab turgan navvot sovg'a qiladi. Sham'ni kunduz behisob yoritib qo'yib, quyosh ziyosiga yordam ko'rsatmoqchi bo'ladi. Har kechasi qorong'uliy kuchaysin deb, to'xtovsiz mushk sochib chiqadi. Muhtoj el yuzlab non tilab tursa ham, birontasiga luqma ham tottirmaydi. Bunday odamlar quriyotgan bog' ustiga yog'may o'tib, suvini quruq cho'lga to'kkan bulutning xuddi o'zginasi.

Yana bir xil kishilar borki, ularni ham saxovat ahli toifasiga kiritib bo'lmaydi. Bundaylarning ko'zi hamisha xalqning molida bo'lib, ularni tortib olish – muddaosi. Zulm, turli firibgarliklar, va'dayu aldashlar, guvohliklar vositasida bir musulmondan istaganini tortib oladi-yu, boshqa birovg'a berib, olish ham, berish ham uning maqsadi. Olishdan ham foyda yo'q, berishdan ham.

Xoja Abdulaziz Ansoriy haqida hikoya

Ul zoti bobarakotni Hirot ahli, ugina emas, balki barcha koinot ahli solik qomusi deb atagan. Abdulloh Ansoriy bir kuni dedilarki: "Mening ishim toatdur, tangrining amriga itoatdir. Menga do'zax o'tining qo'rqinchi ham, unga teng keladigan jannat ham uning o'rnini bosolmaydi. Inson qo'rquv bilan Haqqa sig'insa, o'zining nafsini qutqarish uchun yengilgan bo'ladi. Kim horg'inlik chekar ekan, ravzadan o'rin olishdan umidvorlik qilgan bo'ladi.

Haqdan har ikkovini yashirin bajar, ish haqi uchun esa ikkalasini mardikorlik deb bil.

Mening ishim doimo topinish bo'ldi, qo'rquvu umid ikkalasi ham bo'ldi. Bandalik ishimga javobgarman, tunu kun ishim bunday bo'lsa uzrliman, toatim unga loyiq bo'lmasa ham biron soatim usiz bo'lmasin. Qil dedi, har ishini qilmoqdir. Rad qilishi yoki qabuli bilan ishim yo'q".

*Jannatu zohid, tomug'u bulhavas,
Nuvoiygu yoru havas bo'lsa bas.*

*Yor yuzi yodi bila shod o'luy,
Do'zax ila rawzadan ozod o'luy.*

Beshinchi maqolat

KARAM, OLIJANOBLIK, SAXOVAT HAQIDA

Ustingga saxovat kiyimi nasib etgan, qo'lingda diramning qiymati qolmagan inson! Panjang mag'ribi-mashriqda kumush sochish uchun ochildi. Siym bilan qo'lingda adovat boshlandi. Unda fano, munda esa saxovat – bir-biri bilan talashadi. Kafting chaqmoqdan ham tezroq oltun sochib turganida, chaqmoq uyalganidan terga g'arq bo'ladi. Boshing ustida saxovat jig'asi, uning ustida esa juvonmardlik gavhari yarqiraydi. Buki sanga tangri ato ayladi, karam qismi bilan

saxo ayladi. Jisimingdagi har bir tuk tilga aylanganida ham buning shukrini aytib ado etib bo'lmaydi.

Endi saxovat jo'sh urgan chog'ingda shukr qilish kerak bo'lganda, baxillikka yuz tutmagil. Baxillik barcha sifatlarning eng xasisidir, saxo esa hayot javharidir. Bu duri sertobni xor aylama. Buxl hisobida haddan tashqari sarflayverma. Saxovat har qancha maqtashga arzirli bo'lsa ham, xalq baxillik tarzida ko'p sarflama, xalq bekorga isrof etishni baxillik bilan teng tutadilar.

Ey, sen tangri molu davlat nasib etgan ekan, kimlarga yaxshilik qilish haqida ta'lim ham berib qo'ygan. Bilib ol: saxovat qilish uchun kimlar haqli, kimlarga oltinu kumush hadya qilish mumkin?

Ot chiqarish, nom qoldirish, ismini ulug'lash uchun hatto qo'l bilan yetaklab gavhar sochish aqllilarga munosib emas. Mast yoki jinni kishi bunday bema'ni ishga qo'l urishi mumkin.

Hotami Toyi haqida hikoya

Bir pok tabiatli odam Hotami Toydan so'radi: "Kaftlaring ishi saxovat bo'lganidan beri o'zingga o'xshagan biron kishini ko'rdingmi?" U javob berib aytdiki: "Bir kuni katta bir bazm qurib, shu cho'lda yashayotgan barcha odamlarni mehmon qildim. Ziyofat uchun yuzta tuya, son-sanoqsiz qo'yu qo'zi so'yilgan edi. Bir vaqt mehmonlar oldidan biroz dam olish uchun ochiqqa, sahroga chiqdim. Shu payt ko'z oldimda mashaqqat chekib, orqasiga tikanli shox-shabbalarni ortib, yuk ostida jismi uyi egilib, unga hassadan sutun tirkab olgan, har qadam yurganida to'xtab, har nafas olguncha damini rostlab borayotgan bir kekxa namoyon bo'ldi. Uning chekayotgan iztiroblari mening ko'nglimga o't solgandek bo'ldi-yu, unga boqib, lutfu rahmdillik bilan shunday xitob qildim: "Ey, qaddini mashaqqat yuki past aylagan, jismida g'am tikani azob berayotgan inson! Bugun Hotam uyida chaqiriq bo'layotganligidan xabar topmadingmi, uning dargohidagi ziyofatga bormadingmi? Hotam hammani mehmonga chorlab,

barcha yaxshi-yomonning ko'nglini olyapti-ku! Tikaningni tashlagin-da, izzat gulshaniga yet, ko'p mashaqqat chekmay, o'rningdan turib, chaqirilgan manzil tomon yo'l olgin", dedim.

Mening u haqida tashvish chekayotganimni anglagan kishi boshini ko'tarib kuldi-yu, shunday javob qildi: "Ey, oyog'ini hirs-ochko'zlik zanjirband etgan, bo'ynini esa ta'mayu tilanchilik arqoni mahkam bog'lagan, g'ayrat vodiysiga qadam urmagan va himmat panjarasini kezib chiqmagan inson! Sen ham bu tikan azobini totib ko'r, shunda Hotami Toy minnatini eshitmaysan!"

Uning bu so'zlari asosli bo'lib, mendan uning himmati yuksak edi". Ey Navoiy, sening ham himmating bo'lsa, Hotami Toy senga banda bo'lar edi.

Oltinchi maqolat

ODOB HAQIDA

Elga molu dunyo, sharaf-shon, obro' bo'lmay, hayo bilan odobgina sharaf hisoblanadi. Chunki yog'inning boshlanishi hayo bo'lganidek, yog'inning har qatrasini tuprog'ni kimyoga aylantiradi.

Odobsiz kishilar izzatli bo'lmaydilar. Baland, osmon bu xil kishilarni pasaytirib qo'yadi.

Odobsizlikning biri **kulgu** bo'lib, kulgu odobning yo'qligidan belgi, xolos. Qahqahasi tufayli kaklik qattiq sayrab, bu xil kulgu uning boshiga xilma-xil balolar keltiradi. G'uncha esa ovozsiz ochilib, ochilishi so'ngida sochilib ketadi.

Yashin o'z qahqahasi tufayli tog' ichida yiqilib, yer bilan yakson bo'ladi. Subh esa ovozsiz o'z jamolini ayon qilar ekan, quyosh nurlari o'z durlarini uning ustidan isiriq qilib sochadi.

Kulgu o'z haddidan oshgach, yig'lash undan ko'p yaxshiroq bo'lib qoladi, sham' har tuni yig'lab, o'zini ayon etar ekan, uning ustidan kulayotgan g'unchalarni yel uchirib ketadi. Bulut past ovoz bilan ko'z yoshlarini to'kar ekan, yashin kulgusidan xoksor holatiga tushadi.

Odobli insonlar kulguga ko'p ham og'iz ochavermaydilar. Lekin hayo buluti qatrasiz ham bo'lmaydi. Qahqaha hazil bilan yer bo'lsa, ikkovining qiyofasi qurbaqaning kuyi bilan sakrashini eslatadi. Yuziga soqol bog'lab elni kuldirishga intilgan odam o'z soqoliga o'zi kulgu keltiradi.

Masxaraboz kulgu uyg'otish uchun bir diram deb naq ikki shapaloq yeydi. Boyo'g'li ham o'z ko'rinishi jihatidan masxarabozga o'xshab ketgani uchun, qushlar uni urmoq uchun hujum qiladilar. Bu masxarabozliklarning barchasi hayo va odob kelsa, darhol daf' bo'ladi.

Quyosh ruxsori jilva qilgach, kecha zulmati yer tubiga kirishga majbur bo'ladi.

Har bir aql-hushli inson o'z so'zini aql bilan so'zlaydi. Mast odamgina shovqin-suron solib gapiradi. Tulki bilan it kulgu eshigini ochishsa, sher ko'ringach, bor ulus uyidan qochib chiqadi.

Tavozu' yoki adab deb atalgan narsa haqida aql faqat ularni maqtasa ham, ulus fikriga muvofiq birdek bo'lmaydi. Masalan, ularni har kishining tavriga - holatiga qarab ko'rinishi va holatiga muvofiq bajarishi zarur. Masalan, bek qulga uzoq hurmat ko'rsatsa, o'zini yaxshi, uni yaxshi hurmat qilmaydigan bo'ladilar, gadoyning oldida sajda qilish ehson emas, balki ehson unga diram bermakdur. Nola uchun o'rindan turish ham adab hisoblanmaydi. Keksalar bunday ishni adabga nisbat bermaydilar. Bunday holda u mutakabbir-u, sen yengil tabiatli inson bo'lib qolasan. Shuning uchun ham el bu ikki xil ishni qilishni qoralaydi.

Odobda uning muayyan shartlariga amal qilmoq muhimdir. Har kishiga muomala qilinganda, uning senga nisbatan yoshi, obro'-e'tibori, qandayligi hisobga olinishi kerak. Boshqalarning obro'yi senga nisbatan pastroq bo'lsa ham, baland bo'lsa ham, ularga yaxshi muomalada bo'lish kerak. Ular boshqacha ish tutsalar ham, sen hisob bilan ish ko'rishing darkor. Bu xil ishingni javobini qiyomat kuni ko'rasan. Umuman, barcha bilan yaxshi muomala qilmoq vojibdur.

Biron kishi martabada sendan past bo'lib, sening hukming ostida bo'lsa ham, uning so'zi, shikoyatlari senga xush kelmayotgan bo'lsa ham, payg'ambarimiz hadislariga ko'ra yoqimli muomalada bo'lish, unga so'z odobi haqida o'git berishdan yiroq bo'lmoq lozim. Bunday odamlarga hamisha yaxshilik qilish, ayni chog'da ularning ahvollaridan xabardor bo'lib turish zarurdir. Bu ularga ko'rsatilgan ehtirom, ta'zim bo'lishidan umidvor bo'lish kerak.

Agar ahli ayoling bo'lsa, ularga ham xuddi shunday mehribonlik ko'rsatish lozim. Bolalarni kichiklikdan parvarish qilishda hikmat ko'p. Qatrani sadaf tarbiya qilib kelgani uchun u boshga chiqish sharafiga ega bo'ldi.

Yana biri farzandga yaxshi ot qo'yomoqdir. Shunday ism qo'yish zarurki, odamlar ataganlarida uyalib qolmasin. Ismlarda ham farq ko'p uchraydi. Biri Husayn bo'lsa, yana biri Yaziddir.

Yana biri bolaga ta'lim berish va ilmu adab o'rgatish uchun muallim topishdir. It ta'lim o'rganib shunday kamol topadiki, hatto og'zida keltirgan ovi halol bo'ladi, olim haromni halol qilishga o'rgatuvchi it bo'lsa, o'g'ling bilimsiz bo'lsa, uni bilimli qiladi.

Bolani tarbiyalashda unga shafqat ko'rsatish, uni taqdirlab borish ham darkor, lekin bu xil ishlar: maqtash, mukofotlash haddidan oshib ketsa, faqat ziyon bo'ladi. Bolaga mehrni ham, jazo berishni ham me'yoridan oshirmaslik bolangga sendek yaxshi odob uchun xizmat qiladi.

Odobning eng muhim shartlaridan biri **ota bilan ona ehtiromini** bajo qilmoqdir. Bu ikki zotning xizmatlarini bir xil bajarish, bu xizmatlarni imkon boricha ko'proq ado qilsang ham shuncha oz. Boshingni ota qoshig'a fido aylab, jismingni ano boshig'a sadqa qilgil. Ikki jahoningga rohat istasang, ushbu ikki zotning rizoligini olgil. Tunu kuningni yoritmoq uchun birini oy, birini quyosh deb anglagil. So'zlaridan salgina ham chetga chiqmay, vasiyatnomalaridan bir qadam bo'lsin tashqari qadam qo'ymagin. Barcha xizmatlaring odob doirasida bo'lsin, qomatingni esa "adab" so'zidagi "dol" harfi kabi tutgil.

So'ngra **silai rahm** – qarindoshlarga sadoqat, ularga mehribonlik, doimiy aloqada bo'lishni, o'sha doira odamlariga mehr-shafqatni o'zing uchun farz bil. Qarindoshlarningning barchasi bilan doimo munosabatni uzmay, ulug'rog'iga xizmat qil, kichikroqlariga shafqat ko'rsatgil. O'zing bilan tengqur deb hisoblaganlaringga ham ehtirom ko'rsatgil. Qilgan mehnatingni hech qachon yuziga solmagil, hurmatsizlik qilib hech qachon diliga ozor bermagil.

Nushiravonning uyalgani haqida hikoya

Nushiravon shahzoda ekanligida, bir qizning ishqini bilan notavon bo'ldi, g'uncha kabi ko'ngli to'la qon edi. O'z yoriga yetishish yo'lida og'ir mehnatlar qilib, oxiri uning visoliga muyassar bo'ldi, bir chaman ichiga xilvat joy tayyorlatib, gulruh bilan ochiq suhbat qilmoqchi bo'ldi. U gulzor ham bunga qarshilik qilmadi. Shoh dilbari tomon qo'lini uzatgan edi, ko'zi bir buta nargizga tushdi, bundan uyalib ketib, darrov qo'lini tortib oldi. Sumanbar hayron bo'lib dedi: «Bu xilda qo'l cho'zmoqning va darrov tortib olmoqning sababi nedir?»

Sababini shoh shunday tushuntirdi: «Mening bunday harakat qilishimga nargizning shahlo ko'zi sababchidir», – ayni hayo bilan futuvat bu ishda uni quvvatdan qoldirdi. Ko'zlarini yoshga to'ldirib o'rindan turib ketdi, chunki uning bu pok niyati Nushiravonga xos bo'lgan hayo xosiyati ediki, jumlai olamga uni shoh ayladi, adlini olamga panoh ayladi.

*Aysh, Navoiy nechta dilkash durur,
Lek adab birla hayo xushdurur.*

Yettinchi maqolat

QANOAT BOBIDA

Kim uchun qanoat bir fan, odat bo'lib xizmat qilgan ekan, bilingki, g'ani qilgan ham ana shu qanoat bo'lgan. Oltin-kumushlaru turli bezaklarni boylik deb hisoblamagin, chinakam boylik qanoat ganjidir. Agar qo'lingda qanoat naqdi yo'q ekan, harakat qilgin-u, naqdi qanoat bilan boylik topishga intilgin. Chunki tama' – gadolar ishi, tama'gar esa gadoning o'zidir. Shoh tama' qilsa, jig'ildonga aylansa, qanoatli darvesh podshoh bo'lg'usidir.

*Shoh ul emuskim, boshig' u qo'ndi toj,
Shoh uni bilkim, yo'q ungu ehtiyoj.
Shoh agar ul bo'lsaki, muhtojdur,
Harf ilu muhtojdu ham tojdur.*

Kim qanoatni hujjat deb bilsa, yaxshi-yomonga muhtojligi bo'lmaydi. Kimki qanoat sari yo'l topa olsa, bu yo'l bilan shoh ham bo'la oladi. Molu dunyo bilan o'zingni boshqalardan yuqori qo'yma, qanoat mulki bilan o'zingni mag'rur tut.

Sahroda suv istagan bir tashna inson uchun qo'lidagi oltun qadahdan ne foyda? Quruq suvga qattiq nonni to'g'rab yesa, bunday ovqat obi hayot hurining ovqatidan qanday kamligi bor?

Birov ziynat uchun oshiga sholg'omu sabzi o'rniga oltinu kumush solgan bo'lsa, suzganda oltinu kumushlar yaraqlab tursa, o'zing ayt-chi, och bir odam uni tanovul qila oladimi? Uni yeyish tishlarga qancha ozor bersa, hazm qilish ham oshqozonga oson bo'larmikan? Hazm bo'lsa ham insof yuzasidan qarasang, bekorchi sarf bilan isrofdan boshqa narsa emas-ku?

Insof eshigini ochib, bu foydasiz durri go'harlarni ochu yalang'ochlar ustidan sohib ochga yemak, yalang'ochga to'n berib, yuz tilaganga – ming, bir tilaganga o'n bersa, o'zini haqiqiy qone' (qanoatli) inson deb bilsa, tangriyu xalq oldida ham uzrli bo'ladi-ku!

Ba'zi badavlat kishilar bo'ladiki, o'zining shunday ehsonlaridan ko'ngli to'lmaydi. Kiyimi uchun egnida palos yo'g'-u, elga chiroyli, bezakli liboslar hadya qilishni o'ylaydi. Bu niyatni amalga oshirish uchun avval o'sha halol pulni mehnat chekib topishi kerak.

*Ikki quro pulki, chekib dust runj,
Yaxshiroq undinki, shoh in'omi ganj.
Tinch ko'ngul birlu qutiqsiz umorch,
Belki birov mehnati birlu quloch.*

Ba'zilar xayolda farovon hayotni, baland imoratlaru ko'rkam gulistonlarni orzu qiladilar. Uning o'rniga jahonni bir hovuch kulcha ko'rib, to'bi va sidra daraxtlarini xashakcha ko'rish, ko'k qasridan o'zining qiyshaygan ayvonini afzal bilish, kulbasi oy shamidan yorug' bo'lishi, eshigi yel qo'lidan ochiq bo'lishini yoqtirishi, egnidagi yamoqchi ko'yilagini falak atlasidan afzal bilib yashash qanoatni shior qilib, tama' bilan xor bo'lishdan a'lodur.

Ikki do'st haqida hikoya

Fors mamlakatida ikki do'st Chin sari yurish qilishni istab qoldilar. Biri azaldan qanoatli kishi bo'lib, ikkinchisi uning aksi edi. Yo'lda borar ekanlar, bir katta toshni ko'rdilar. Uning yarmi yerda-yu, yarmi yuqorida edi. Unga "Kim mehnat qilsa, toshni aylantirib o'z joyiga qo'ysa, yozilgan bir yozuvni ko'radi va bu vodiydagi bir ostona ostida katta boylik yashiringanidan xabardor bo'lib, unga ega bo'ladi. Kimki mehnat qilib, alam tortishni istamasa, uning uchun sabru qanoat baridan yaxshiroq", deb yozib qo'yilgan ekan. Qanoatsiz odam bu xabarni o'qigach, boylikka ega bo'lish uchun tosh ostini qazishga tushdi, qone' esa beparvo bo'lib o'tirardi. U o'sha atrofni tomosha qilish bilan band bo'ldi, "Mening qanoat boyligidek boyligim bor, bu mehnatdan qanday naf' tegardi? Tangri ehson heraman desa, tosh yorilib ham boylik chiqaveradi", deb xayol surdi-da, erta turib shahar tomon

yo'naldi, shaharga kiradigan bir necha darvoza bo'lib, el shaharga birinchi bo'lib kirdi. Hamma o'sha darvoza – u birinchi bo'lib kirgan darvoza tomon intilardi. Bu elda shunday bir odam bor ekanki, mamlakat podshosi narigi dunyoga rixlat qilgan bo'lsa, a'yonlar bu gapni shahar xalqidan yashirin tutishar ekan-da, kimki saharda shaharga hammadan burun kirsa, uni podshoh saylab, boshiga toj qo'ydirishib, barmog'iga oltin uzuk taqishar ekan. Bu safar ham xuddi shunday hol yuz berib, haligi musofirni shoh ko'tardilar.

Uning tosh ostini qaziyotgan do'sti esa og'ir mehnatni bajarib bo'lgach, toshni yoniga ag'darib qarasa, toshdagi xatda "Xom tama' bu dunyoda alam chekadi", deb yozib qo'yilgan ekan. Xullas, qanoat qilgani podshoh bo'ldi, munisini esa tama' ranji xoksor qildi.

*Qilmu, Nuvoiy, tuma' eldin dirum,
Bor esa, bersung xud erur ul kurum.*

Sakkizinchi maqolat

VAFO HAQIDA

Bas, kishiga hayotning lazzati yor ekan, umr degan yori vafodor ekan. Vafo odatidan uzoq odam ziyosi yo'q sham'ning o'zginasidir. Ziyodan ozuqasi bo'lmagan sham' esa go'yoki o'tsiz, ziyo nuri bo'lmagan bir parcha muz parchasidir.

Vafosi bo'lgan kishiniga yor desa bo'ladi. U xuddi umr kabi vafodordur. Har kishi olamda yorsiz bo'lsa, duri shahvarsiz bir sadafginadir, xolos.

Yolg'iz odam o'z kishing bo'lsa ham, qo'lidan biror ish, biror hunar kelmaydi. Yolg'iz kishi qachon kishilar soniga o'tadi? Yakka-yolg'iz inson davrada ham har qancha qarsak chalsin, sado yaratolmaydi. Chunki yolg'iz, bir hovuchdan sado eshitish mumkinmi?

Yorsiz elning ohi g'am-anduh bo'ladi, xolos. Yonsa yolg'iz – yog'och tutashdan nariga bormaydi. Toq kishining uyi ham past

bo'ladi. Qachon uyni bitta ustun ko'tarib turardi? Burgutning bir qanoti sinsa, tez uchgani bilan darhol charchab qoladi.

Agar nard taxtasida bittagina raqamli kub (ka'batayn) bo'lsa, bu o'yinni o'ynab bo'larmidi? Toshki chaqmoqdan uzoqroq tutilsa, ikkalasi ham uzoqdan tutab turaveradi-da! Bir-birlariga yaqin yetishsalargina ularning o'tlaridan olam yorishadi.

Uchi ikkiga ayrilgan qalamning uchlaridan biri sinsa, yozayotgan kishi o'z xatini bitirolmay qoladi.

*Jumla jahon shohlig'idin ori bor,
Kimki gadodur, dog'i bir yori bor.*

Shohning yonida hamdamlaru yorlari bo'lmasa, ko'nglida tashvishlaru armonlari ham ko'p bo'ladi. Yor shundayin bir bebaho gavharki, unday yorga shoh ham, gado ham muhtoj bo'ladi. Men aytib o'tganimdek, sodiq yor bu davrda mutlaqo qolmagan. Topmoq agar garchiki dushvor bo'lsa ham, odamzod orasida topiladi. Bu xil do'stlar vaslidan bahramand bo'lgan kishining boshiga jonim isiriq bo'lsin. Kim vafo ko'rib, jaf qilmagan bo'lsa, ko'rgan vafosiga vafosizlik qaytarmagan bo'lsa. Ey sabo, jonimni unga topshirayin, hech uyalmay unga yetkazgil. Mendin unga arzu duo aylagil, yo'lida jonimni fido qilgin. Chamanining atirgullaridan olib kel-demayman, ko'zimga yo'lining changlarini yetkazsang bo'lgani. Uning bila suhbatlashishga imkonning yetsa, oldida mening holimdan so'zlab berarsan.

Avval oyog'iga tushib past bo'l – oyoqlarini o'pgil, tuprog' bilan teng bo'l. Subh nasimi kabi xomush turmasdan, shom shimoli kabi fig'on ayl. Aytkim, visolingni tilab yana qancha zor bo'lay, firoqingg'a necha giriftor o'lay?

Seni istab shunchalik ko'p izladimki, har qaysi qadamim sening talabingda bir alam bo'ldi. Seni tilab har qancha shikanj ko'rgan bo'lsam, ranj dardidan boshqa biron ganj talab etmadim. Har kishiningkim oyog'iga bosh qo'ysam, mening boshimga jala kabi tosh yog'durdi.

*Ham bu nafas boshima yet rahm etib,
So'ng foyda keltirding men yetib.*

*Muruvu zinhor yetishg'il menga,
Xizr hayoti bu xubar ber menga.*

*To chiqib ro'paru bo'layinda, yuz afg'on qilay,
Qaysi fig'on, balki fido jon qilay.*

*Oldidagi jononagu ko'zim tushsa,
Oldida shukronasiga jonimni beray.*

*Jondin dard olib bu darmon bila,
Bu olumdin oxiri armon bilan ketmayin.*

*Bu murodim hosil bo'lmasa,
Davlati diydor nasib bo'lmasa.*

*Dashti fano tomon yo'l olay,
Yo'qlik mamlukati tomon yo'l olay.*

*Aylusular ikki tomondin vafu,
Yetgay ular jonig'u onchu safo.*

*Kim sifati sig'magay avroq aro,
Demayin avroqki, ofoq aro.*

Ikki vafoliq yor xususida

Eshitishimcha, shohi Komron, to'rt xoni Amir Ko'ragon iqlimlarni birin-ketin bosib olar ekan, Hindiston o'lkasida qattiq janglar bo'ldi. Sohibqiron g'olib kelib bir necha hududlarni fath etdi va dushmanlar ko'ngliga kuchli dahshat soldi. Yovlar kofir bo'lib, shahanshoh ularning barchasini qirib tashlashga buyruq berdi. Har bir askar o'z xohishicha bosh kesishga kirishdi. Boshlar sayllardagi toshlar kabi hamma yoqni to'ldirardi. O'tkir xanjarlar hamma yoqda bosh kesishdan bo'shamasdi. Shu mahal ikki bechora yor qotillarga

duch kelishdi. Bir sipoh ulardan birining kallasini tanasidan judo qilishga kirishdi. Shohning buyrug'ini bajarmasa, o'zining o'ldirilishi aniq-ku! Yonidan xanjarini chiqarib, haligi hindning boshini chopmoqchi bo'lgan edi, o'z do'sti boshining yov tig'i ostida turganini ko'rgan yo'ldoshi o'z boshini ochdida, dushman askariga tutib, "Senga bosh kerak bo'lsa, uning boshiga tegmay, mening boshimni kesaqol", deb iltijo qila boshladi. Sipoh oldingi hindini qoldirib, keyingisini o'ldiray deb tig' ko'targan edi, o'rtog'i qotil oyog'iga bosh qo'yib o'zini o'ldirishini tilardi. Jahli chiqqan sipoh "Mayli, ikkalangizning kallangizni olaman" desa, qay biriga xanjar ko'tarsa, ikkinchisi iztirob chekib faryod urardi. Ikki do'st o'z boshlarini oldin kestirish uchun bir-birlari bilan talashishardi. Shu hol davom etar ekan, el orasiga "al-omon", ya'ni "o'ldirishni to'xtatib, qolganlarni omon qoldiringlar", degan e'lon-buyruq eshitildi. Ikki do'st bir-birlari uchun jonlaridan kechishgan edi, shoh ham xalq qonidan kechishga farmon berdi. Ikki jonajon do'st o'zlarining chinakam sadoqatlarini namoyon qilishib, o'zlari ham omon qoldilar. Elning hayotini ham saqlab qoldilar.

*Ey Navoiy, xudo senga shunday yor bersa,
Sen ham unga boshing bilan joningni fido qilgin.*

Unga Porso laqab bo'lib kelgan, o'zi esa asr nodiri bo'lsa, uning o'g'li Xoja Abu Nasr edi. Otasi dunyoni sevmalikda eng pokiza shohlardan bo'lsa, o'g'li xuddi shunday pokiza shahzoda edi.

Xoja Makka tomon yo'l olgach, Xoja Abu Nasr ham u bilan birga borishga jazm qildi. Ota soliki atvor – tasavvuf peshvolaridan shayxlik bilan shug'ullansa, o'g'li unga mahrami asrorlik qilardi. Ota sahroda qaysi tomonga qarab bir qadam tashlasa, o'g'il ham shunday bir qadam tashlab borardi.

Bir necha kun sahroda kezishgach, ko'zlagan maqsadlariga yetdilar. Xalq haj arkonlarini tamomlagach, yaxshiyu yomon, murshidu solik bir ulug' kishining xalq istaklarini ado etib,

barcha xaloyiqni duo qilishni istadilar. To'planganlarning barchasi Xojaga ko'z tikdilar. Bu ish Xoja zimmasiga yuklatilgach, Xoja Abu Nasrga ishora qilib aytdiki: "U menga ilmda teng, lekin bu xil baland ish unga loyiqdir. Yo'lda rahbari bo'lmagan har kishi adashishi mumkin. Men hamrohsiz edim, Tangri menga uni yo'ldosh ayladi. U yo'l bo'yi meni parvarishlab keldi. Qiyin yo'llarimni osonlashtirib, bexatar ayladi. Men hayotimdan xavotir olsam, u men haqimda tashvish chekib, o'zida Haqni ham, meni ham fikrlar edi". Shunday dedi-da, u eliga ishorat qildi, uzr uchun yo'l qoldirmadi. Sham' kabi ko'z yoshi to'kib, ichi kuygan arordek bo'lib, rahmatu afv istagini bayon qilib, Xoja o'rnidan turib omin qilib turardi. So'nggi duo bu bo'ldikim: "Yo Iloh, senga uyalganimdan panoh so'rab iltijo qilyapman, men tilak tilash ilmimi bilmasam, mening ominimni zoye' aylama. Bunda otamdek kishi zimmamga bu ishni yukladi".

*Yo rub, o'l ominu duo hurmati,
Yo ul ug'ul birlu ato hurmati.
Kim bu ato birlu o'g'ulni mudom,
Davlathu oli tuxtida tut pustudom.
O'zgu o'g'illarni ham multaram etib,
Ungu tillarni, munga inilarni ham,
Jumlui olamg'u olar ixtiyor.
Shoh duosida tugundi kulom,
Emdi Nuwoiyg'u erur bodu kam.
Soqiy, olib kel, qadahi bodaye,
Shah tutsun yo ani shahzodaye.
To bo'luyin mast subohu muso,
Nechu riyo birlu bo'luy Porso.*

To'qqizinchi maqolat

ISHQ O'TI TA'RIFIDA

Tuproqdan yasatilgan odamni tong saharlab ruh mayi bilan mast qildilar – taniga ruh kirgizdilar. Tufrog'ini hikmat iligi bilan eram bog'idek yashnatdilar. Jannat bog'iga o'xshagan bu gulshan hurlar jilvagohining o'zi edi. Qishlari har lahzada yuz afsona so'zlar, eshitganlar yana yangi afsona so'zlab berishini qayta-qayta so'rashardi. Falak bog'idek pokiza va sarishta bu bog'ning har bir guli yangi chiqqan oyga o'xshardi. Yuzi eng toza guldek bo'lib, chehrasi ustidagi qizillik uning yuzasi edi. Qomati savsandek tik, balki sarv ila shamshod kabi edi. Zulfi mushkin bo'lib, yuz va eng lolayu nasrin kabi edi. Yuzida quyosh bulog'idan tomayotgandek suvu o't toblanib turar, ko'zlari nargisi fattondek, lablari ochilgan g'unchadek edi. Mayin xat-tuklari juda chiroyli ko'rinar, ul sabza ustidagi shabnam terga o'xshardi. Xullas, husni jamolda tengsiz edi.

Ishq bulbuli doston kuylar ekan, bu bo'stonni tomosha qilishga kirdi. Nazari gulga tushib, shavq o'tidan joni xabardor bo'ldi. Joniga ishq o'tidan harorat tushib, ko'nglida g'am shu'lasidan iztirob paydo bo'ldi. Gul unga qarab izhori noz, jilva-tabassum qila boshlagach, bulbulning bag'ri kuyub, shunday faryod chekdiki, o'tidan chamanga g'ulg'ula tushdi-yu, oshig'u ma'shuqlik ayon bo'ldi. Ishq tug'yoni tobora kuchayib, oshiqning shaydoli osha bordi, shundan so'ng jahon mulkiga ishq g'avg'osi tushib, zamon ahlini talon-taroj qila boshladi.

Ruh bu gul tikaniga giriftor bo'lib, jon ham bu bo'y isidan mast edi. Ishq qaysi ko'ngilni makon etgan bo'lsa, uni ishq o'tdan la'lga kon ayladi.

*Bo'lmasu ishq, ikki jahon bo'lmasun,
Ikki jahon demaki, jon bo'lmasun.
Ishqsiz ul tanki, uning joni yo'q,
Husni netsun kishikim, oni yo'q.*

Ishq bir dur bo'lsa, ko'ngil uning saqlanadigan qutichasidir, balki quyosh, ishq ko'ngil uning minorasidir (burjidir). Ishq husn ishidir, kishi sham' bilan o't yoqqanidek, husn ham ishq ravshan ayon qiladi, lutfu tarovat gulda qanchalik ko'p bo'lsa, hasratidan bulbulda g'ulg'ula ham shunchalik ko'p bo'ladi.

*Oshiq o'zin kim desu oshiq emas,
Barclu kishi ishqda sodiq emas.*

Hammayoqni kezib, husnli biron go'zalni topib, keyin unga ko'nglini boylagan inson ko'nglini bir pora tosh, sham' o'tidan qizigan bir parcha tosh deb biladi. Yolg'ondan o'zini dardli qilib ko'rsatib, motami bo'lmagan holda yoqasini chok etib, tashqarisidan hiylagar, yolg'onchi, makkor, ichkarisidan iblisning o'zginasi; tashqarisidan sadoqat ziynat, ichkarisidan buzuqlik, bezbetligi bo'lgan oshiq chin sevgi shaydosimi?

Yoridan ne-ne narsalarni istab, odobsizlikdan tortinmay, goh labi la'lidan jon tama' qilib, jongina emas, istagan narsani tama' qilib, gul tanini vasf etib, har bir a'zosini ta'riflab, so'zlari fahshu makrga to'la bo'lgan oshiqni o'ltursa, jismini boshdan-oyoq kuydursa arziydi.

*Oshiq uni bilki, erur dardnok,
Ham tili, ham ko'ziyu ham ko'ngli pok.*

Ishq oshiqni o'zligidan poklagan bo'lib, balki fano o'tiga xashak etgan bo'lsa, dardini yashirganidan yuzi sarg'ayib, ko'z yoshini oqizaverganidan ko'zi arig' bo'lsa, dard yukidan qaddi egilib, qaddi "dol" harfiga o'xshab qolgan bo'lsa, xayolidan boshqalar xayolini chiqarib, jonini faqat jononi xayoli bilan to'ldirgan bo'lsa, yor nomidan boshqa so'zi bo'lmasa, jonida jonon g'amidan o'zga g'am bo'lmasa, har tarafga qaraganda, faqat yori jamolinigina ko'rsa, ana shunday oshiqnigina haqiqiy oshiq sanash mumkin. Hatto o'zligi ham bartaraf bo'lib, ko'z tashlaganda faqat yorni ko'rsa, sevgida shu tarzda mag'lub bo'lgan oshiqqina muhabbatda sodiq bo'la

oladi. Shunday muhabbatgina unga o'zligini unuttira oladi.

Bunday oshiq o'zligini unutilib, uydan tashqari chiqqisi kelmay qoladi. Shunda uning do'stlari uydan tashqari chiqmayotgani uchun malomat qilsalar, jannat va'dasi bilan ovutib, ishq o'tidan ko'nglini sovutsalar, u guzaru xiyobon sari yo'l olib, dashtda to'p-to'p odamlarni ko'rib, o'sha odamlar ichidagi go'zal chehrali sohibjamol o'zining parivash husni bilan uni o'ziga rom qiladi. May o'ti ruxsoridan yuz gul ochilib, birini dastoriga qistirib olgan, husni o'ti shu'lasigulzorga o'xshaydi. Gulzorining har tomonida gulnor ko'rinadi. Qoshlari oy ustidagi hilolni eslatadi, ul hilollar oshiq ahlini devona qiladi. Haligi qoshlar ulusni qatl qilmoq uchun boshqalarini yaqinlashtirib maslahat ko'radilar.

Zulfining sunbullari ustma-ust tushgan. O'tli ko'zlari noz bilan har yonga boqadi. Lablarida hayot qatrasigotib qolgandek, yo'q, balo chashmasidan jon tomib turgandek ko'rinadi.

Bu qanday jamol namoyishi, ey ko'ngul? Balki gulistoni Xalil, ey ko'ngil. Shunday jamol bilan javlon qilib oshiq boshiga yetib kelsa, tuproq o'lishdan boshqa chorasi qolmaydi oshiqning. Ustidagi odam o'ldiruvchi xalqni devona qilib o'ldirishi muqarrar. Ul chog' Shibliyu Zunnun bo'lsa ham, ko'plarni majnun qiladi. Din ularning motamiga hoy-hoy chekib, aql piri bolalardek borlig'ini tishlab qoladi.

Ruhul-amin, ya'ni Azroil ham unga boqib, og'zidan so'lakayi oqadi. Ko'rmagan el bu o'tdan omon qoladi-yu, ko'rib kul bo'lmoq ham yomon emas. Kimki kirlangan, nopok bo'lsa, bu tozalovchi o't orasiga kirsas, pokroq bo'lib chiqadi. Kimga bu xil kuyish odat bo'lsa, dunyoda saodat topadi.

O'ninchi maqolat

ROSTLIK TA'RIFIDA

Har kishinikim odati to'g'rilik bo'lsa, falak unga har qancha teskarilik, qaysarlik qilganida ham qo'rqadigan joyi bo'lmaydi. O'qning tayanch parlari to'g'ri bo'lsa, yerning egriligi unga biron ziyon yetkazarmidi? Yo'l qancha to'g'ri bo'lsa ham, yo'lchining maqsadi manzilga tezroq yetib borish. Shunday vaqtlarda qing'ir-qiyshiqligi tufayli yo'lning uzayib ketishi aniq-ku!

Nay ovozi to'g'ri bo'lgani uchun ham odamlar uni tinglashni yoqtiradilar. U to'g'ri ovoz chiqarolmasa, qulog'ini burab jazo beradilar.

Ayvonda yonayotgan sham' o'ti to'g'ri ko'tarilishi tufayli kechki bazm shohidi bo'ladi, ko'p aylanib uchavergani bilan parvonaning yetib borish joyi ma'lum.

Sarv qomati o'q kabi to'g'ri, shu tufayli shamol ham unga ziyon yetkazolmaydi. Bog'da chirmashishdan boshqa ishni bilmaydigan sunbul egriligidan yuzlari qorayib ketgan.

Chang asbobi qili to'g'ri ekan, nafis ovozlari chiqaraveradi, salgina egri bo'lsa, soz chiqmaydi.

Nazari to'g'ri odam to'g'ri, pokiza kishi bo'ladi. Kimning qo'li egri bo'lsa, u - o'g'ridir. Qo'l egrilikka moyil bo'lsa, uni kesibgina tuzatish mumkin. Har kimikim to'g'rilikni istasa, u ikki xususiyatni anglab olsin. Birinchidan, kishining so'zi to'g'ri bo'lsa, so'ziga emas, balki ham so'ziyu ham o'zi to'g'ri bo'lsa, halol bo'lsa. Biri buki, yolg'on gapirib qo'yganida achinsa, noto'g'ri so'zni o'zi istamagan holdagina to'g'ri deb aytsa. Avvalgisi yaxshi, lekin ikkinchisi ham yomon emas.

Yolg'onni kamroq gapiradigan kishilar koshki bizning davronda ham bo'lsa edi. Kinki bu davronda rostgo'y bo'lsa, ishi doimo kamu ko'stlikdan boshqa narsa bo'lmaydi. Davr egrilikni talab qiladi, sen rostlikni tilasang, rozilik bildirmaydi. To'g'rilikni shon-sharaf deb bilgan kishilarga davron gardishi dushmanlik qiladi. Qalam to'g'rilikni talab qilgani uchun boshi

kesilib egib qo'yiladi. "Alif" harfi to'g'rilikni yaxshi ko'rgani uchun "balo" so'zi uni oyoqlari ostiga olib majaqlaydi. Yangi oy egriligi tufayli hammaning diqqatini o'ziga tortadi. Salla chirmalib-chirmalib bosh ustiga chiqishga sazovor bo'ladi. Yo'q-yo'q, bunday emas, bu yozganlarim xato. Balki barchasi qalamning bitgan xatolari, egri bilan to'g'rining ta'rifi ayni haqiqatdir. Sham' to'g'riligidan xursand bo'lib kuyadi-yu, lekin boshdan-oyog'i nur bo'ladi. Chaqmoqning ishi egrilik bo'lgani tufayli ham, garchi u ham yorisa-da, yer ichiga kirib yo'q bo'ladi. Dehqon reja chekmas ekan, bog' o'rniga changal unadi. Dehqon lolasiz, urug' sochsa, suvni teng ichmay qanchasi yakson bo'ladi. Ko'zgu yuzi qancha tekis bo'lmasin, sohibjamollar yuzi to'g'ri bo'lib ko'rinadi. Uning yuzi sayqallanmagan bo'lsa ham, atrofidagi bezaklar uni mutavval - turli xilda: cho'ziq, yo'g'on va h.k. ko'rsatadi. Quyosh jism turgan suvdagina mehrni to'g'ri ko'rsatsa, suv qo'zg'alsa, yerni ko'rsatadi.

Xato qilib bilmasdan yolg'on gapirib qo'yish yolg'onchi deb atashga asos bo'lolmaydi, chunki bu xil odamlar xato qilganini anglagach, o'zlari undan voz kechishadi. Yolg'on gapirishni shior qilib olgan, unga doim yolg'on so'zlashni odatlangan odamlarni erkagu musulmon deb bo'lmaydi.

O'g'rilikni kasb qilgan kishi har qancha harakat qilsa ham, bir-ikki ishi yurishadi-yu, uning yolg'onchiligini xalq ko'rmay qolsa ham, Alloh ogoh bo'lib, ko'rib turadi-ku! Ushbu sifatini eldan har qancha yashirmasin, yolg'on oxir o'zini bir kuni oshkor etadi.

Odamlarni har sohada aldab yurishdan ko'ra o'g'rilik undan yaxshiroqdir. Har kishi yomon, yovuz niyat bilan ont ichgan bo'lsa ham, niyati o'g'irlik bo'lsa, kaforat bilan daf qilish mumkin. Kimki o'zi o'z so'zini yolg'onga aylantirgan bo'lsa, u, qolgan barcha so'zlarini har qancha rost demasin, el uning so'zlari rostligiga hech qachon ishonmaydi. Uni azobga solgan bu ziyon, zarar shu darajadaki, hatto kaforat bilan ham undan ozod bo'lish ilojsiz.

*Kimsaga yolg'onchi debon qolsu ot,
Bu ot ila chorlusalar o'zu yot.
Sidq xitobi yana yonmas anga,
Chin desa ham, xalq inonmas anga.
Kimki chini el aro yolg'ondurur,
Yolg'oni chinliqqa ne imkonidurur?
Nechu zarurat aro qolg'on chog'i,
Chin demus ersang, dema yolg'on dog'i.*

Yolg'onchi Durroj haqida hikoya

Bir o'rmonda yovuz bir ona sher yashardi. U vahshatda osmon yo'lbarsidan qo'rqmas edi. Bola ko'rganida zavqqa to'lib xursand bo'lar, ammo ko'pincha ularni chumolilar talab tashlashar, shu tufayli sher o'z farzandini og'zida ko'tarib olib yurardi.

O'sha o'rmonda bir qirg'ovul ham yashab, hamisha g'azabkor sherdan qo'rqib hayot kechirardi. Sher dam-badam bolasini tishlaganicha o'rmonda har yonga qadam qo'yar ekan, nogahon durroj yotgan yerga borib qolsa, u pirr etib sherni seskantirib yuborar, shunda u bilmasdan tishini qattiqroq siqib bolasiga azob berardi. O'z jigarining motam tutgandek bo'lardi. Ko'ngli bu ishdan ozor chekib, durroj bilan do'stlik chorasini izlay boshladi. Unga dediki: "Senda mening zarracha qasdim yo'q, bu so'zlarimga ishonch bilan qara. Mendan vahm qilmay, do'stimu sirdoshim bo'lg'in. Xursandchilik chog'larimda esa shodligimga sherik bo'lg'in. Men ham sening ovovingni eshitib xursand bo'lay. Shart shuki, senga biron hayvondan zarar yetsa, ovchining to'riga tushib qolsang, yordam uchun darhol qo'limni cho'zay, dushmani bir panjam bilan yo'q qilay. Va'damga sodiq bo'lib seni dushman tuzog'idan xalos aylay!"

Sher ko'p tushuntirib, o'z muddaosini bayon qilgach, durroj ham u bilan yurakdan ahdlashdi. Shundan keyin ikkovlarining o'rtalarida mehr-muhabbat paydo bo'lib, ko'rganlarning havasi keladigan darajaga yetishdi. Sher qayerda orom olib yotgan bo'lsa, atrofida durroj qo'rqmay parvoz etar, xuddi

sulton boshida humoy aylanib uchib turgandek, sher boshi atrofida parvozda bo'lardi. Sher uning sayrashini eshitar ekan, ba'zan yolg'ondan yordam so'rganini eshitib qolib, unga: "Yolg'ondan meni yordamga chaqirma, yaxshi bo'lmaydi, to'g'ri so'z oldida yolg'on yomon qiliq sanaladi", deb nasihat qilardi. Ammo hech qaysi hayvondan qo'rqmaydigan bo'lib qolgan durroj yolg'onchiligini yo'q etmay, hazillashgani-hazillashgan edi.

Bir kuni bir ovchi uni ushlab maqsadida o'z to'rini yoydi. Durroj donalarni yeb, suv tomon yurgan ham ediki, ovchi to'rini tortdi. Qush ovozi boricha o'zining tuzoqqa tushib qolganidan sherni "Dod! Meni tutib olishdi!" deb ogohlantirsa ham, sher uning so'zlarini har doimgidek aldanchiligi, hazili deb o'yladi. U durrojning bunday hazillarini, yolg'onchiligini ko'p eshitib aldangan edi. Shuning uchun bu safargi chin so'zlarini ham oldingi qiliqlaridan biri deb bildi-da, yordamga kelmadi. Oqibatda yolg'onchi qush ovchi qo'lida halok bo'ldi.

Har kishikim biron so'zni bexosdan yolg'on so'zlab yuborsa ham, xalq uni rost deb biladi.

*So'zda, Navoiy, ne desang, chin degil,
Rost nuvo, nug'magu tuhsin degil.*

O'n birinchi maqolat

ILM VA OLIMLAR HAQIDA

Olamning ishi xalq bilan dushmanlik ekan, olim xor-u, johil (bilimsiz, nodon) aziz bo'laveradi. Toki jahon zulmdan voz kechmas ekan, daraxt baland bo'lib, meva yerga tushaveradi. Nokaslarga baland martabalar-u, bilim ahliga – azob-uqubat, toshlar tog' ustida-yu, boylik, konlar uning ostida bo'laveradi. Fe'li yomonlar yuksak mavqe'larni egallab, olamni hukmiga bo'ysundiraveradi. Xuddi baxtsizlik yulduzi bo'lgan kayvon (Zuhal) yulduzi osmonning yuqori qismida o'rnashib olgandek, "Sa'di Akbar" bo'lgan Mushtariy undan

quyida, oltinchi osmonda joylashibdi. Falak hamisha yaxshini yomondan quyiga qo'yadi, bo'lmasa yaxshi yomondan g'amu ozor tortib, bog'da gulning ham nafasi xor bo'larmidi? Qora yuzli qanchadan-qancha sof, pok durlarni yashirgan sadafning qornini olmos bilan yorib, bag'rini chok qilisharmidi?

Bag'ir yormoq maqsadi bo'lgan qush shoh bilagi ustida orom oladi, chiroyli, dilkash navolar chekuvchi qush – bulbul esa kul ichida xor bo'lib yashaydi.

Bir notavon yigit shahridan ilm istab yo'lga tushadi, qashshoqligidan oyog'ida kovushi ham yo'q, to'ni ham yo'qligidan tanasi yalang. Oyoqlarini tikanlar ilma-teshik qilib yuborgan, boshida ikki-uch o'ralgan salla. Hayvonlar terisi kabi kiyimining boshidan oyog'i tilik-tilik. Maqsudi qushini qidirib ko'zda ashki bilan shahar kezadi. Egnida kitobu daftar, ilm olishga shoshiladi.

Qorni muhtojlik tufayli hamisha och. Jismi shunchalik zaiflashganki, savol berishga ham madori qolmagan.

Xalq ko'p bo'lgani bilan biron kishi unga do'stlik ko'rsatib, madad qilishni istamaydi. Bechora yigit o'z shahru diyorini yodiga olib, bu yerda qayerga borishni bilmaydi. Ko'cha, uy, bozor ko'p, lekin bu yigit qayerga borish, qayoqqa qadam urishdan ojiz. Oqshomgacha shu tarzda tentirab qorong'i tushgach, biron burchakni topib uxlab qoladi, lekin tonggacha uyqu kelmay behol yotaveradi.

Tong otishi bilan madrasama-madrassa yurib, o'z holini aytib necha kunini bekorga o'tkazadi. Uning istagini eshitgan ba'zilar uni hazil-mazax qiladilar. Kunduz maskan, kechasi yotadigan bir joy topolmay, g'urbatda iztirob chekib, shuncha alam ko'radiki, til bilan ham bayon qilib bo'lmaydi.

Xullas, madrasalar burchagida o'n-o'n besh yil alam chekib, ham ishlab, ham bilim olishga tirishib, oxiri o'ziga bir-ikki sohib kamol do'st topib, turli bilimlarni, ibriy, yunon, so'ryoni tillarini, hind tilini ham puxta egallaydi. Uning ko'ngil uyi bir daryo bo'ldiki, uning har qatrasida bir dard nihon edi. Falak ilmlarini shunchalik keng va chuqur egalladiki, Abu Ali fikrlarini osongina yechib berardi.

Lekin uning dushmanlari, xasadgo'ylari ham yo'q emasdi. Ayrim johil, ilmsiz zolimlar uning to'g'ri ko'rgan narsasini egri deb, aytganlarini noto'g'ri, yoqimsiz deb ko'rsatishardi. Uni dinu diyonatsiz qilib ko'rsatuvchilar ham topilardi.

Hisobsiz boylikka ega bo'lgan, kiyimu asboblari zarkash, yomonlikdan itdan ham battar bir johil unga yomonlikni ravo ko'rib, olimning fazlu fasoxatli so'z va ishlariga qabohat va razolat bilan javob berardi.

Amir degan nomga ega bo'lgan bu johil xalqqa o'z aytganlarini qildira olardi. Unga haligi bilimli olimning xizmati kerak bo'lib, uni xizmatga olmoqchi bo'ldi.

Olim esa amirdan iltimos qila-qila, zo'rg'a ruxsatini olib, uyiga, vataniga ravona bo'libdi.

*Ilmi kim vositai joh etar,
O'ziniyu xalqni gumrohi etar.
Olim agar joh uchlun o'lsa zalil,
Ilmi uning jahlig'a bo'lg'ay dalil.*

Olim ilmga sadoqat bilan xizmat qilishi kerak.

*Olim agar qat'i amal aylasa,
Ilmiga joyista amal aylasa.
Solmasa ko'z jifai dunyi sari,
Boqmasa tuz dunyoyi foniy sari.
Oni sharaf gavharining koni bil,
Gavharu kon, liar ne desang – oni bil.*

Bunday olim atrofini cheksiz gavharlar o'rab olgan, o'zi osmon bo'lsa, har taraf uning yulduzlari bo'lgan; konidagi gavharlarining barchasi ham pok bo'lgan, yulduzlari ham haroratli, yaltiroq bo'ladi.

Kimki bunday baxtga nasib bo'lib, dunyoga ko'z solmasa, egnidagi kiyimlari yuz yamoq bo'lsa ham, asal solingan idishdan yaxshiroq, mushkiyu nafasi yo'q bo'lsa ham durustroq bo'ladi.

*Er kishiga xil'at ila ne sharaf,
Durgu ne nuqson yiroq o'lsa sadaf.
Qaysi chibin kisvati zarkordur,
Yeridurur quyduki murdordur.*

Imom Faxriddin va Xorazm shohi haqida hikoya

Tasavvuf olamining eng zabardast allomalariidan biri bo'lgan olam imonlarining imomi Faxriddin bir mahal Xorazmga mehmon bo'lib keldi. Shunda Xorazm shohi uni ko'rishga kelmadi. Ilm shukuhi ham bunga yo'l bermadi. Shoh o'zining ushbu qilgan ishidan uyatda edi, lekin imom bunga parvo qilmadi. Voqeaning sababi ham ochilmaganicha qoldi.

Bir kuni imom hammomda edi, shoh ham nogahon yuvinish uchun kelib qoldi. Bir-birlariga duch kelishganda shoh xijolat chekkan holdi unga savol berdi: "Ey ilming bilan elni bahravor qilgan zot! Qiyomat ishidan bir savolimga javob bersang. Ul kuni odamlar ne holda bo'ladilar, kishilarning ahvoli ne kechadi?" Sohob kamol alloma shunday javob qaytardi: "Sening maqsading hashr so'zini eshitishdir. Bu so'zga shu hammom juda mos keladi. Mahshar kuni gado bilan shoh yakson, bir xil, bir ko'rinishda, ikkovi ham yalang'och bo'lib, davlatu mol egalari sening kabi boru yo'g'i tashqarida qoladi. Menga o'xshagan ilmu amal ahli esa yiqqanlari o'zi bilan hammom ichida ham birga hamroh bo'ladi. Sen sulton bo'lsang ham, yoningda foydali biror narsang bo'lmaydi, lekin menda ilm bilan foyda, najot juda ko'p bo'ladi", dedi.

*Ilm, Navoiy, sanga maqsud bil,
Emdiki ilm o'ldi, amal aylagil.*

O'n ikkinchi maqolat

QALAM VA QALAM AHLI HAQIDA

Bu qanday yoqimli suratki, uni chiroyli qilib, diqqat bilan kim yaratgan ekan? Uchligi – nozik ma'nolarni bezatuvchisi, tirnog'i – chizg'ichning qon tomiri. Qushdek yengil tuzilgan bo'lib, tumshug'idan har tomonga ma'no sochiladi. Ovqati – zulmat, vatani esa nur ustida. Oq sahifalar ustiga mushk sochadi. Harakatlari tezu chaqqon, o'lchamli, lekin uchish uchun qanoti yo'q.

Qush dema, aytgil, xush ismi qora ilon, de, ilon emas, afsungar, nayrangboz ilon, de. Yaltiroqligi, uchqurligi, qo'l-oyoqlarining yashirinligi bu fikrga shohid. Tilini chiqarsa, undan afsunlar fosh bo'ladi. Bu jahonda kim ilonning afsungarligini ko'ribdi? Ilon dema, pullarni asrovchi degin. Uning idishlarida, kosalarida yuz xil duru javohir yashirin. Ajdar kabi og'zidan tutun chiqarib, tunni gavhar kabi yoritadi.

Ajdar emas, sog'lom ajdar, balki kalning hassasi degil. Bo'lmasa qanday qilib jahon sehrini, ma'nolar mulkiniyu bayon sehrini yutdi? Uning mavjudligiga muncha sharaf mavjud ekan, kotibi maqbul yoki mardud bo'ladi. Qancha-qancha yaxshiyu yomon kotiblar kitob bitishga mayl qiladilar.

Avval qozixona kotibini kuzataylik. Shar'iy bo'lmagan ishlarga rizolik berish uning ishi. Adolatli shohid unga yolg'onchi guvoh, tuhmat qilish uchun pul olgan guvoh. Nohaq narsani uzundan-uzoq qilib yozib, qog'oz yuzini ham o'z yuzidek qora qilib, barcha xiyonatni diyonat bilib, barcha diyonatda xiyonat qilib, Iso ham bo'ydoqlik uchun pul to'lamasa, uning nomiga to'qqiz xotinni yozib, mahr to'lamagani haqida hujjat tilab, o'z daftariga bu haqda yozib ham qo'yadi. Kim uning yozganlariga qalam ursa, o'z yuzidek nomasini ham qoraytiradi.

Keyingisi hiylakor muftiy bo'lib, hiyla, makr va aldovdan boshqa ishi yo'q. Ko'ngliga kelgan har bir bo'lmag'ur gapni to'g'ri deb kitobiga yozaveradi. Hurga quyosh kiyimini kiydirib, xashanga Hasan kiyimini kiydirishga usta. Behuda navolar

ichiga zahr qo'shib, sham' tubiga quyoshni yashirib tashlay oladi.

Xohlasi Amr va Zayd haqida o'zaro maktub yozib, yo'q narsalarni yozib tashlaydi-yu, "Vallohu a'lam" deb Haq nomini ham kiritishdan qo'rqmay maktub "yaratadi". Sahfasi shabiston kabi orasta, muhrlari betartib. Diqqat qilgan kishi har gul ichida yuz tikan topadi. Har bir so'zida qator-qator xatolar topadi. Bunday maktublarni yozadigan kotiblar bo'ynini qalamdek uzish kerak.

Yana biri **olimi devon** – devon amaldori bo'lgan kotibdir. Dev aning ishlarini ko'rib hayratda qoladi. Falak unga amaldor nomini bergan, shu dordan bahra olsin degandek. U bu amal bila jomi may ichib, hokim kabi mulkni g'orat etib yuradi.

Kosibu dehqonga ham zulm qiladi, kosibu dehqon nima bo'libdi, sultonga ham. Qaysi viloyatga borsa, odamlarning haramu bog'ida bazm aylab, uy egasidek, avval toza may talab qiladi. Uy egasining ahvolini buzgach, shohid uchun uning xotinini ham chiqarib yuboradi.

Omboridagi ekishga mo'ljallab qo'yilgan arpasini oti yeb, tovuqlarini suruk toti yeb, o'sha uyga balo kirgandek bo'ladi, balo emas, xuddi vabo tushgandek bo'ladi.

Kentning bir-ikki yordamchilari, zulmda bu xoja-yu, ular pahlavon bo'lishib, do'stiga shoh molini oltini-bir oltinga sotib, sarxat – ro'yxat tuzishib, tovon solishib, bir raqamga besh-o'n raqamni qo'shishib, sitam qiluvchi obod-u, sitam chekkan barbod bo'lib, o'z xatidagi varaqdek osilsin.

Yuqoridagilarni rad qilsak, yaxshilari ham bor. Avvalo, **munshiy** bo'lib, goh ruq'a, goh nishon yeyish bilan shug'ullanishadi. Maktubidan firoq asiri shod bo'ladi, nomasi ruq'asidan ham yaxshiroq.

Nomasidan bulbul gul sahifasidan rohat olgandek huzur qilasan. Hajr qaro shomida subhi najot bo'lib, furqat zulmatida obi hayot – hayot suvi bo'lib tuyuladi bu maktublar. Bu xatlarning nishoni o'zi yaxshi xabardek bo'ladi, yozilgan ichidagi xatlari esa zavqdan nishon beradi.

Zulm haqida mazlumga xatti omon, ya'ni ozodlik xatidan zomin ko'rgan zamon vahmga tushadi. Foyda berishda porloq nurli quyosh shaklini eslatadi.

Agar bunday munshiylar kitob bitsalar, nazm bilan nasr durri xushob, ya'ni hidli dur bo'lib, safhalari har biri gulzordek, jadvali atrofidagi devordek chiqadiki, satrlar unda gulu sarvi suman, har ikki satr o'rtasi esa dilkash chamanga o'xshaydi. Baytlari xuddi baytulharamdek, chiroyi esa savodi eramdek tuyuladi. Bunday munshiylarni – xat bituvchilarni xato qilishdan Haqning o'zi asrasin.

Yoqut haqida hikoya

Hayot bog'ining gulshanida o'tirib shuhrat qozongan kishilarning guli mashhur mutasavvuf Shayx Suxravard edi. Bir kuni u Bog'dodda hukmronlik qilgan xalifa Mu'tasim saroyiga tashrif buyurdi. Hijoz aholisi Ka'baga e'tiqod qilgani singari xalifa unga ko'p hurmat ko'rsatdi. Uni taxtga chiqarib, keyin o'zi chiqdi. Shayx odamlarga va'z so'zlay boshladi, xalifa esa yerga ko'z tikib jim turardi. Shu payt Shayx hurmatli odamlar, shahzodalar va amirlar orasida turgan Yoqut nomli kishini ko'rib qoldi-da, hayajonlanib o'rnidan turib ketdi, hayratdan qotib qoldi. Uning bu holatini ko'rgan xalifa Shayxga muloyimlik bilan murojaat qilib, "Ey ne-ne oqil odamlar oyog'ining changi bo'lgan odam, shohlar ham senga qulluq qilib, u bilan faxrlanadilar. Bunday oliy martaba unga qayerdan kelganki, sen unga bu xilda ehtirom ko'rsatmoqdasan?" deb so'radi. Shayx dedi: "Qaysi bir hurmat va martaba xudo unga bergan hurmat va martabadan yuksak bo'lishi mumkin? Uning ishi doim Qur'on ko'chirish bo'lib, hech kim u singari ko'chirolmaydi. U Xudoning so'zlariga ziynat bergani uchun uni hurmat qilish bizga vojibdur".

Tushungan odamlarning boshlig'idan Yoqutni bilgach, shoh unga o'z majlisiga kelib o'tirishni buyurdi. U qo'li pok odam xatining yaxshiligi tufayli mamlakat podshohi bilan hamsuhbatlikka muyassar bo'ldi.

O'n uchinchi maqolat
JUVONMARDLIK HAQIDA

Subh kabi kumush sochuvchi bo'lgan inson, mehriq quyosh misoli el boshiga sochiladi. Subh kabi xalqning yuziga kulib boqib, falak-charx kabi el boshidan o'rgulasan.

Qilgan yaxshi ishlaring uchun xalqdan duo olasan. Sen odamlarga naf' yetkazmakni shior aylading, u na'fni o'zingga yor aylading.

*Naf'ing agar xalqqa beshakdurur,
Bilki bu naf' o'zunga ko'prakdurur.*

Chunki bulut dengizga o'z qatralarini sochsa, bahr ham bu qatralarni pokiza durga aylantiradi. Dehqon niholni parvarish qilsa, u gul va meva beradi.

Kimki zarar keltirishga odatlansa, elgagina emas, o'ziga ham javr etadi. Chunki, shishani bosib sindirgan inson o'z oyog'i yara bo'lishini o'ylayvermaydi. Xas-xashakka shu'la tushib alanga olsa, uni kuydirgach, o'zi ham o'chadi. Kapalakni tutmoqchi bo'lgan bola do'ppisini yerga uradi-da, o'z boshini ochiq qoldiradi.

*Eksa g'ani tuxm qilib elga zo'r,
Tuxmini toroj qilur xayli mo'r.*

Ya'ni, biron badavlat kishi zo'rlik bilan xalqning urug'ini tortib olib, uni o'z yeriga eksa, bu urug'ni chumolilar talab ketishi muqarrar. Kimki falakka qarab tosh otsa, o'z toshi o'z boshini yaralaydi.

*Pastkushilik belgisi yomonlikdur,
Shu'laning tabiati haroratdur.*

Lekin yomon odam ham o'zini yaxshi qilib ko'rsatsa, nima ham deyish mumkin. Ammo mushk har qancha yashirib

qo'yilsa ham, atri uni elga oshkor qilganidek, uning yomonligi ham yashirin qolmaydi. Aslida yaxshi odam boyu kambag'al bo'lsa ham sezilib turadi.

Xudo birovning tabiatini pok qilib yaratgan bo'lsa, nopok odamlar uni sevmasa, hechqisi yo'q. Meva ostida danak ham, mag'iz ham bo'lganidek, har kimsaning do'sti ham, dushmani ham bo'ladi.

*Yaxshi-yamondin t'ari ermas jahon,
Lek yamon zohir-u, yaxshi nihon.*

*Chunki yamon ko'prak emishi, yaxshi oz,
Jazmki, oz o'zg'usidur yaxshi roz.*

Chunki boshqalarni pisand qilmaydigan odamlar yaxshilarni aslo pisand qilmaydilar. Yomon qiliqlarni yoqtiradigan pastkashlar elning yaxshilarini yoqtirmaydilar. Xayoli yomon fikrlarga to'la insonlar barcha yaxshi fikrli kishilarga hasad qiladilar, ular toshlarni la'l hisobida bilib, barcha sadaf poralarni inju hisoblaydilar.

Birovning dasturxonida patir ko'rsalar, osmondagi to'lin oydek bo'lib ko'rinadi. Birovning zarhal ayvonini ko'rib qolsa, o'z ayvonini ko'rayotgandek tasavvur qiladi. Har kishi gul islasa, uning qo'liga tikon botgandek bo'ladi; el shod bo'lsa, u bundan alam chekadi, dard uni iztirobga soladi.

Nabi so'zi bilan shod bo'lib, elga zarar yetkazish xafvidan ozod inson! Haq falak toqini bino aylar ekan, uning ichida ushbu foniylilik dunyosini ham yaratdi. Davron gulshaniga naqshu nur berib, har gulini toblanuvchi oftobga aylantirdi.

Xudo bu chamanni yaratar ekan, unga inson guli maqsad bo'lgan edi. Insonlar guruhi aro ham komili payg'ambarlar shohi Ahmadi mursaldir.

Payg'ambarlar quyoshini shunday yuksak va ulug'ligi bilan sening shomingni yorituvchi mash'al, sening shoningni aytuvchi maddoh qildi, naf' yetkazish o'lchovini tuzib, shu o'lchovga ko'ra seni odamlarning yaxshisi qildi.

Sen ushbu ulug' martabaning qadrini bil va uning shukrini qil. Shukrni mumkin qadar ko'proq qilmoqlik – ko'proq yaxshi so'z so'zlamozlikdir.

*Xayr muyassar gar emas el bila,
Naf' tegurmak ham o'lur til bila.
Ganj berib bo'lmas ekin tutsa ko'z,
Ulcha qilur vaqtida bir yaxshi so'z.
Ham so'z ila elga o'lumdin najot,
Ham so'z ila topib o'luk tun hayot.
Ma'dani inson go'hari so'zdurur,
Gulshani odam samari so'zdurur.
So'z bila naf' o'lmasu el peshasi,
Yaxshi kerak ko'nglida andishasi.*

Har bir inson boshqa bir odamning xursandligidan shodlanishi, noxush bo'lsa – tashvishli bo'lish kerak.

*Odamiy ersang, demagil odamiy,
Oniki yo'q xalq g'amidin g'ami.*

Bir kishining o'lganini eshitib xursand bo'lgan inson go'rkovu g'assolu jalloddir. Uchovining qaysi birini tasavvur etsak, ta'bimizni jirkanish, nafratlanish qoplab oladi. Bu sifatlardan ham yoqimliroq yana bir ish bor, bu ham bo'lsa elning berganini olmoqqa intilmoq. Bergan narsani esdan chiqarib yubormoq, berganni olmoqni xayol etmoq yaxshidir. Bulut topganini el ustiga sochgani uchun ham Haq uni qudratli, dargohi keng hukmdorga aylantirdi. Odamlar sochgan narsalarni terib o'z makoniga tashuvchi chumolining ishi tiriklayin go'rga kirmoq bo'ldi. El boshiga sochilgan hamma narsani yig'ib yuradigan shamol shu ishi tufayli hamisha darbadaru xoksor.

Shisha yuzlarga gulob sepgani uchun uni orzulab toq ustida asraydilar. Supurgi ham uchragan narsani yig'ib yurgani uchun eshik oldida xor-zor bo'lib yotadi.

Sanamlarning zulflari mushk tarqatib yotadi. Shuning uchun ham quyosh ularni ruxsoridan ustida asraydi.

Yana bir muhim jihat **chuchuk so'zlarni ochiq yuz bilan aylashdirki**, buni achchiq bodani chuchuk so'z bilan tutmoqqa o'xshatish mumkin. In'om berishda bu yaxshilikni esdan chiqarmagan inson biryo'la yana ikki go'zallikka erishadi. Oltin lagan diltortar meva bilan to'ldirilgan bo'lsa ham, uning ustiga gullar qo'yilsa, ortiqcha zeb bo'ladi. Oltin tojga ziynat bersa ham, ustida dur bo'lsa, yanada chiroyliroq ko'rinadi.

G'olib xon har qancha hurmatga loyiq bo'lmasin, ustidan qand sepsalar yaxshiroq bo'ladi. Unday inson shu xil axloq bila yurib, jazoga qo'l urmay, jafu qilmasa, dilxiralikni shodlikka aylantirsa, har qancha jafu yetganda ham vafu aylasa:

*Oni bashar xaylining insoni bil,
Odamilur odamisi oni bil.
Anglu kishilikni musallam angu,
Yuz kishilikcha ish esa ham angu.*

Hazrati Ayub va o'g'ri haqida hikoya

Bir kecha Ayub xalaf mastlik bilan sham'dek niyoz ashkini to'kardi. Ko'z yoshi durlari dengizga teng edi. Kuyishda u sham'ga sherik edi. Xilvatda, bir burchakda xuddi durri samin bir pana joyda turgan sari o'tirardi. Shu kechasi bir kissovor yer ostidan yashirin yo'l – naqb qazib, uning uyiga o'g'irlikka tushdi. Kechasi bilan yer ostini tekislab chikdi. Ayub uni sezib tursa ham indamadi. O'g'ri shu naqb ichidan chiqib, uydan o'g'irlagan narsalarni orqasiga bog'lab olgan holda naqdgga kirmoqchi bo'luvdi, u yerdagi teshik torlik qildi, chunki yuki juda katta edi. Tor ini sichqonga ham kichiklik qilardi, uning quyrug'iga g'irbol ham bog'ladi.

Ayub ko'rdiki, uning (o'g'rining) kuchi yetmayapti. Shunda u o'rnidan turdi-da, eshikni ochib yo'l ko'rsatdi. "Yuking kattalik qilyapti, naqb teshigi esa kichik ekan. Eshikdan chiqib ketaver", dedi.

Shayx shunday bir yo'l ko'rsatdiki, kim ham bunday yo'ldan chiqa olardi? O'g'ri bu holatni ko'rib hayron bo'ldi, og'ir yuk esa yelkasidan bosib turardi. Shunda bir dard, alanga joniga o't soldi-yu, undan osmoni ham kuyib ketdi. Egnidagi yukni ham bu o'tga urdi, o'zligini ham yukini kuydirib, ranju uyat-malomat uni sharmanda qilib, bu xijolat uni xas-xashak kabi yondirdi.

U na'ra chekib, sel kabi ko'z yoshlarini to'kdi, shayx oyog'iga boshini qo'ydi. Uning karamu lutfi tilini lol etdi, shayx lutfi jismini behol etdi. Shayx karam qilib, ko'z yoshini artdi, boshini tufrog'dan ko'tardi. Uning dardu ahvolini anglab yetgan shayx o'ylab ko'rishni maslahat berdi. Suluk o'tiga joni kuyib, nishoni mahv o'ldi. O'zligi xas-xashakdek kuyib, o't bilan yorug'lik paydo bo'ldi. Komil imon uni parvarishladi. Bir afv bilan shuncha ish yuz berdi.

*Ey Navoiy, qo'yubon telbulik,
Sen dug'i ursang bir etukka ilik.
O'n to'rtinchi maqolot
Aflok hay'ati shikoyatida*

Olam bir nayrangbozdir, ey ko'ngil, uning makrlari, aldovlari bilan ko'nglingni ranjitaverma. Balki bir qo'g'irchoqboz kabi hiylagar, tomosha pardasi – chodiridan ming xil o'yinchoqlarni namoyish etadi. Bir-biridan chiroyli qo'g'irchoqlarni elga ko'rsatishdan maqsadi esa elni aldashdan, azoblashdan iborat.

*Ham to'kib el qonini tadbir ila,
Ham olib el jonini tuzvir ila.*

U, olam kelinini tomosha qilar ekan, makkoralik qilib, uni turli bezaklar bilan yanada go'zalroq qilishga intiladi. U go'zal kelinni erta tongdanoq xushbo'y gullar bilan bezaydi, gul bilan yuziga g'ozu surib, zulf hamda egnini sunbul bilan orasta qiladi-yu, lola bilan chehrasini qizil qilib, lola dog'idan ul

chehraga xol yasaydi. Sabza bilan qoshiga o'sma qo'yib, shabnam bilan yuziga yopinchiq – me'jar tutadi. Sarvdan panjalariga nigor surma surtib, suvni unga oyinador qiladi. Og'zini g'unchalar bilan pinhon qilib, so'zlash chog'ida u g'unchani ochiladigan qiladi. Shahlo nargisdan unga ko'z yasab, savsanu ra'nolar tilidan so'z o'rgatadi. Ko'zlariga g'amza bilan noz o'rgatib, g'amzasiga firibgarlik ta'limini beradi.

Shuncha guzalliklar bilan u olam kelinini bezab, xalqni unga maftun etishga intiladi. Endi har kim u go'zalni ko'rib shaydo bo'lgach, o'zi dallollik qilib, ikki toqdan juftlar yasaydi-yu, mahrga jon davlatini belgilaydi. Yigit va qiz bir-biriga oshiq bo'lgach, endi ularning jon bilan imoniga hujum qilib, dahr uyidan quvlaydi. Olam shunday davom etaveradi.

Insonlar tinmasdan bazmga kelgan odamlardek bu dunyoga kelib-ketaveradilar. Yuz ming falak odamlarni shu tarzda vayron qilgan, uning jafosidan oh, yuz ming oh! Jahondagi barcha jonli va jonsiz narsalar undan shikoyat qiladilar. Falakning to'xtovsiz aylanaverishidan tun bilan kun hayoti ostin-ustun bo'lib ketgan. Chekkan azoblaridan quyosh yuzi sarg'ayib, yangi oy ham behol. Subh tunini chok etib, uning g'ami bilan shom libosi motamiy rang. Falakning azob-uqubatlaridan o'tni o'z isitmasi beqaror qilsa, yelni yugurmakdan charchatadi. Dengiz unga alami borligi tufayli ichida zahar saqlaydi, kon falak zulmidan baxti qaro, go'yo ichini laxta-laxta qon bog'lagan. U beixtiyor durga jafu qilib, ozor berganidan bu holatga chiday olmay ko'z yosh to'kadi. Bulut holining azobi uning dardiga bir qora oh bo'lib atrofida yuradi.

Chashma ham o'zi ko'rgan balolar tufayli bir ko'zini yo'qotgan holda ko'z yosh to'kadi. Bulbul uning alamidan diqqat, shu tufayli gul to'ni parchalari ham yerni qo'plab yotadi.

Ammo falak el joniga har qancha o't solsa ham, berganlarini barcha odamdan qaytarib oladi. Falak ham o'zini elga yaqin tutib, mehribonlik qilib, bir necha kun nash'u namo ham ko'rsatda-da, bir necha kun elni o'z maqsadiga erishtirgandek

bo'ladi. Bir ovni molu davlat sohasida Qorun kabi boyliklarga ega qilsa, boshqasini Faridun kabi taxtga mindiradi.

Falak el holini sinovdan o'tkazib, pokni nopokdan judo qiladi. Yaxshi bilan yomon ma'lum bo'lgach, g'arbolini aylantirib, ko'proq yaxshilik qilganlarga lutf etib, yanada boyroq qiladi.

Ba'zan saxovatga noloyiq kishilarga, bilimsiz, odobsiz kishilarga oltin laganlarda kumushlar hadya qiladi. Pokiza deb bilgan gulni jannat gulzorining zevari deb angladi-yu, tikanga muftalo etib, uzib-sovurib jalo qildi. Rindlar ichkilik qadahi terisini Xo'tan mushki saqlaydigan qildi. Qilichni zolim podshoh yoniga osib qo'yib, ko'plab begunoh kishilar qonining asossiz to'kilishiga sabab bo'ldi. O'qdek to'g'ri yaxshi odamlar adolatni bilmagan podshohning saroyida eng tuban ishlarni bajarishga tayinlanganlari uchun boshqa mamlakatlarga qochib ketardilar.

Qizig'i shuki, yaxshi yoki yomon odamlar o'z muhlati bo'yicha yashab, taxt uzra yashaganlar kabi taxti ustida bu dunyoni tashlab ketardilar.

Falak taxt ustida podshohlik qilgan ne-ne ulug' shohlarning biron-tasini ham omon qoldirmadi. Faridunu Jamshid, Eraju Xushang, Zahhoku Salm, Manuchehru Navzar, Bahmanu Skandar qani? Jahongir Chingizxon, jahon xoni Temur Ko'ragon qani? Bu charxi dun - pastkash olam bittasiga ham vafo aylagani yo'q. Kimni yuksakka ko'targan bo'lsa, yana pastga uloqtirdi.

*Davlatu iqboli ilu bo'lma shod,
Mehriga ham aylamugil e'timod.
Hechdurur hosil-u, boqiysi hech,
Kech boridin bot, vule qo'yma kech.
Seni ul etguncha zabun, sen burun
Aylu ani fuqr ilu xoru zabun.*

Qo'lingda bor narsangni sohib, o'z qo'ling bilan falakni sharmanda qil.

*Panjai xurshiddak ilgingni och,
Anda nekim siym esa, olamg'ua soch.*

Iskandar haqida hikoya

Barcha iqlimlarni egallagan Iskandar butun jahon mulkiga sulton bo'ldi. U yurib olmagan biron yeri qolmadi. Hatto dengizlaru ummonlargacha uning amriga kirdi. Qullig'ini shohlar ixtiyor qilib, qulluq qilish ularga iftixor bo'lib qoldi. Ham shoh, ham valiy, ham payg'ambar, bilimlar sohasida tengsiz olim bo'ldi. Jamshid ishini davom ettirib, jahonni ko'rsatadigan jomlar ijod qildirdi. Yetti ko'k husni muyassar bo'lib, ham yetti iqlim unga bo'ysundi. Shunchalik davlat, shonu shavkat baxt bo'lsa ham bu dunyoni tark etar ekan, ko'p ojizligu bechoralik ko'rdi, ko'plab overaliklar unga duch keldi, ketar chog'i oldida amirlari ham, xizmatchilari ham bo'lmadi. Ularning barchalari yashil bog'da qolib, o'zi qaro tuproq ichiga kirdi. Narigi olamga jo'nash chog'ida ichini bu xil tirnardi: "Kim bu nafas bejon holda jo'nar ekanman, shunday vasiyat qilaman: "Mening jonim uzilgach, oh ila olamni qaro aylab qabr tomon olib borar ekansizlar, tobutim yonidan bir qo'limni chiqarib qo'yinglar, to bu qo'lga kimning nazari tushsa, unga ibrat ko'zi bilan boqsin. Bilsinkim, yetti kishvar shohi, yetti falak mushkillarini hal qila olgan shoh bu makondan jismida jon yo'q holicha bo'sh qo'li bilan ketyapti. Jahon mulkini havas qilgan kim istasa shu tajriba, ko'rgani yetarlidir".

*Tort, Navoiy, bu jahondin ilik,
Quysi jahon, javhari jondin ilik.*

O'n beshinchi maqolat

JAHL MAYI HAQIDA

Xursandchiliging jomga hamrohlik, jahl xumori tufayli ishing doimo mastlik bo'lgan odam! Sening doimiy ayshing kamayishni bilmaydi. Sening muroding doimo jaholat jomi. May idishi sening ichingga boda lazzatini quyishi bilan o'sha lazzat ko'nglingga g'avg'o soladi. Boda joningga g'urur hissiyotini urib, o'zingdan boshqa har qanday fikrni yo'q qilib tashlaydi. O'lmak g'ami motami ham, paymonang to'lishining g'ami ham qolmaydi. Ajal nazoratchisi yetib kelsa, nima qilasan, undan qutulish uchun ne chora topasan?

Muhtasib – nazoratchi jafu toshini bu kunga qarab ursu, har bir porasini parcha-parcha qilib tashlasu, jismingga boshdan-oyog'inggacha dog' ustiga dog' o'rta, mayingni qaro tuproqqa to'kib tashlasu, nima qila olasan?

Safoling zarfi – idishingni ushatgandek, maying la'lini yer qonidek qilsu, buki bilimsizlik mayini behisob ichasan, bu senga bir kuni ehtisob qilinsa-chi?

Sening mastliging necha oyu necha yildan beri davom etyapti, oy bilan yil mastligingdin oyil!

Mastning bori muhmal – tuturiqsiz bo'ladi, ko'chaning bolalariga masxaru, kulgi bo'ladi. Mast odam ko'chaning boshidan jinninamo yurib kelarkan, bolalar har tarafdan uni toshbo'ron qiladilar.

U to'rganicha ichib olib, mayxonadan ko'chaga mast bo'lib chiqar ekan, manglayi devorlarga urilib qon bo'lib, boshidagi dastori parishon bo'lib, har yoqqa yoyilib, elga quturgan itga o'xshab hamla qilib, qaysi yomon it, qopag'on itdek har odamga tashlanib, jismini mastlik holati, har sari qadam qo'ysa, o'sha tomonga yana bir qadam tashlasu, selning yerdagi ko'lmak suvini ichib, sharob xayol qilib shimirsa, soy toshini ko'rib qolib qizil guldek hidlab rohatlansa, olam gulu toshi ko'ziga uchraganda esa ularni bir yon otib yubormoqqa madori ham qolmagan bo'lsa, uning beso'naqay otgan toshlaridan bolalar goh tarqab qochishib, goh unga o'xshash mast-mast

o'ynashib yiqilishsa, yiqilib, goh turib, may uning holini behol qilib, soqolini iflos qilib, qaydi soqolini necha bor nopok etib, it yalab-yalab tozalab qo'yadi. Mastlik uyqusi kuchayib ko'chada uxlab qoladi-da, boshidagi dastorini ham, belidagi dinorini ham topolmay, to'nini yana bir bor qarqochi olib ketib, xuddi o'likdan kafanni sug'urib olganday qilishadi. Qin qolibdi-yu, qo'lidagi pichog'ini olib ketishibdi. Kovushning ham biri qolib, birini yo'q qilishibdi. To'n etagi balchiq bo'lib, oldi ho'l, oldi ho'l-u, ammo uning oldida ko'l.

Uyini topishga har qancha harakat qilsu ham, uzun ko'chadan uni har qancha izlmasin – topolmasdi. Butun a'zoyi badani titroqqa zo'rg'a chidar, og'zi esa ajab bemaza ta'm berardi. O'qdonlarga tayanib, har qancha qidirib o'z uyini izlab topolmadi. To'nini faqat o'g'ri yechib olgan bo'lmay, qolganini ehdod uchun asas – tungi soqchi olgan edi.

Bu bechora mastning ahvoli yarasini tuzatish uchun o'q zaxmini o'zi yorib ochayotgan odamning holini eslatardi. Boshi aylanib gandraklar, hushi ozib behuzurlikdan azoblanar, qulog'ining osti – banogushi ham yashinib egni ichiga kirib ketgandi. Har sari shu xildagi holat shu shakl uning andomini tashkil qilgandi.

O'zining holatidan xijolatlik ustiga mastlik beholligi hamda maxmurlik, yana ichkilikka tashnalik qiynardi uni. Xumor dema, uni yuz balo degil. Bu balolar yog'ilib, joniga yuz bedod solgandi. Ko'rki, bilib turib shu ahvolga tushdi bu odam, ko'rki, qancha alam solyapti o'z joniga. Ko'rki, o'z qoniga ham kirish, qonini ham buzish bilan birga o'z joniga bedod solyapti.

Buni ham qo'yavering-u, borgan sari o'z obro'sidan ajralib, e'tiborsizlikda qolib, yalqov, daydilik kasaliga ham muhtalo bo'lyapti. Bu malomatlariga zarracha parvosi yo'q, o'zining beta'sir qilmishlaridan aslo xijolat chekmaydi. Shuncha qaboxatlari, bir-biridan xunuk, yaramas ishlaridan uyalish, or qilish kerakligini anglamaydi.

Qarigan kampir qanchalar xunuk bo'lmasin, uning ko'ziga jannat huri bo'lib ko'rinadi. O'jar bir shoir qayerda nima

desa, buning oldida, qanday bema'ni bir so'zni vaysayotgan bo'lsa ham, buning uchun sehrli bir asar. Itki qozon oshiga til tekizdimi, yuzi qarolik bilan har yerda yuzi qizil-da!

El-ulus qatliga jallod bo'lgan inson o'g'lini o'ldirsa ham xursand bo'laveradi. Ko'mir sochishni hunar qilib olgan kimsa yuzining qora bo'lishidan uyaladimi? Boyqush obod yerda har qancha nahsli ko'ringani bilan vayrona ichida tovusdek go'zal ko'rinishi shubhasiz.

May tanni vayron aylasa ajablanarli joyi bormi? Sel uyni xarob aylashi ayon-ku. Sel uyni itqitib, elni selga giriftor qiladi, balo seli esa har qanday uyni vayron qilmay iloji yo'q.

O'n oltinchi maqolat

MAQTANCHOQ KISHILAR HAQIDA

Ey, mardlik ko'zgasida otini shijoat maydoni aro surib yurgan, otini chaqmoqdan kam sanamay, ko'ziga Rustamni ham ilmay, hammasidan o'zini yuqori tutib, osmongacha "boshimdan to'rt ilik, xolos" deb keriluvchi inson! Yurish chog'i oti kattalashib, ustida o'zini qoplon kabi pahlavon sanovchi, el oldida maqtanib, o'zingni zulmat g'ori ichidagi qora qoplon kabi sezasan. Kibr bilan qoshlaringni chimirib, atrofga zimdan gerdayib boqasan. Xayolida o'zgacha kibr – maqtanish. Gerdayishi har qoshi uchidagi girix – tugunlardan ham ko'rinib turadi. Quloqlariga temir qalpoqchalar kiyib olgan. Bularning maqsadi – odamlarda o'ziga ehtirom qo'zg'atish, zulmda zahhaqligini – zolimligini bildirish uchun ikki yelkasidan ikki ilon chiqarib qo'ygan. Ikki mo'ylabi ikki yonga dahshat solayotgandek ko'rinadi, ular go'yo nafsu havu qushlariga halqa – yumaloq ov sirtmog'ini eslatadi. Boshida o'tag'osi – jihasi parpirab turadi. O'zi uni ruhul-amin – Azroilning shohpari deb maqtasa ham, aslida u iblisi la'inning tashlab yuborgan junidan. Boshiga taqib olgan parlarini boyqushdan uzib olgan bo'lsa ham, tovus toji deb da'vo qiladi. Dastori oxirini yelkasiga tushirib qo'yganidan tebranganida

gardaniga urilib turadi. Bo'rki uchini ichkari qilib tikdirgani hirsu havu qushlariga oshyon qilmoqchi bo'lganidan – maqtanchoqligidan.

To'ni ipakdan tikilgan bo'lmasa ko'ngli to'lmaydi, eng nozik ipaklardan ko'ylak tikdiradi.

Beliga zarrin kamar, uning ostidan zarrin belbog' bog'langan, to'ni boshdan-oyoq oltin bilan tikilgan, hatto etigining taqasi zarga bo'yalgan, otidagi egarni ham zar qoplagan.

Dev jamolini parinikidek yasatib, tikanni yangi gulbargidan yasab, shohodi ra'nodek jilva qilib, bog'da ichib gulruhi zebo kabi maydonda namoyon bo'ladi. Atrofida bir necha yalqovlar, birida bo'lsin aqlu idrokdan zarracha yo'q nojinslar gulxan atrofiga tekinxo'rlardek, o'limlik atrofida to'plangan murdorlardek "bahodir"ni begimu mirzam deb, o'zini chiroyliyu zebo deb ertadan kechgacha xushomad qilishib, aslida o'zi o'rtada devu atrofida shaytonlar xayli ko'rinadi. Ichkilik icha boshlaganicha du ifloslik darajasiga yetmagan edi, chog'irni mo'l-ko'l ichib, yeb-ichari haromu xarish, ichkilikni qadah-qadah ichib olgach, gurs bilan Bahrom boshini yanchib tashlagandek bo'ladi xayolida. Filni pashshacha, ajdahoni chivindek ko'radi-da, odamlariga zo'rlik – zulm qilib, shohga ta'na qilardi: "Menga yuz ming beradi, yuz ming-ikki yuz mingga loyiqmi? Holim bu holda kechadigan bo'lsa, boshqa mamlakat, boshqa shoh topilmaydimi?" deb xafa bo'ladi.

Arzi humari bo'lsa, yigitlar ishi?

Qilsa ayon o'z humarin lur kishi?

Eyki, kibr seni xarob etdi. Bir kishi ul safdagi yuz mingdan biri. Ikki Rustam ishini bir Rustam bajarolmaydi. Bu xil tasavvurlardan qutulib, barini fano o'tiga kuydirib tashlagil!

O'n yettinchi maqolat

BAHOR YIGITLIGI HAQIDA

Quyosh hamal burjiga kirgach, falak olamga o'z mehribonligini zohir ayladi. Tong paytlari saharning mushk taratuvchi nasimi – mayin shamoli esib, bog'da farroshlik qila boshladi. Bulut ham suvni saqqo – suv sepuvchidek sepishga kirishdi. Bog' supurilib, suv sepilgach, rayhonlar xursandchilik bilan boshlarini ko'tara boshladilar. Keyin ular yer yuziga hujum boshlagan bo'lib, har biri bir yulduz kabi yer osmonini to'ldirib yubordilar. Chiroyli bolalarni eslatuvchi rayhonlar kulib yayrashar, atirlarini har yoqqa taratib, bog'dagi gullar bilan musobaqa qilishardi. Rang-barang gullar go'zal husnlarini ko'z-ko'z qilisharkan, shabnam ularning yuzlarini gulob bilan yanada nafisroq bezardi. G'unchalar bekinmashoq o'ynash bilan band. Ular ikki tomonda terilishib "Gulxoja gul" o'yinini o'ynashardi.

Bahor bolalari yog'och derazalardan gul va rayhonlar o'yinini zavq bilan kuzatishardi. Bir necha kun shu tarzda o'tgach, shoxlardagi gullar o'rnini yaproqlar egallay boshladi, bog' o'zining qizil-oqini yashilga almashtirdi. Shoxlardagi durlar o'rnini zumradlar, la'llar o'rnini zabarjadlar egallay boshladi. Keyin daraxt tugmalari mevalarga aylanib, bog' mevalarga to'lib ketdi.

Bog'bon bu mevalarni yig'ib olgach, bog' yulduzi yo'q osmondek bo'lib qoldi. U go'yo mevasiz bir guliston edi, gavharsiz bir sadafdek bo'lib qolgandi. Mevalar o'z tojlariga qadash uchun dur topisha olmas, mevalardan ayrilgan shoxlar bemorlardek zaif bo'lib qolishgan, ularning shoxlari g'amgin oshiqlardek, yuzlari sarg'aygan dardli majnunlarga o'xshab qolgandi. Bog'dagi sarig' rangli yaprog'larni ko'rgan odam bog'ni g'am o'ti kuydirayotgandek his etardi. Axir yaprog'dan boqqa o't tushmagan bo'lsa, nega shoxlar o'tindek qorayib ketdi?

Bog'larda bu xil ohu fig'on tugaganicha ham yo'q ediki, barg kesuvchi sovuq shamol esa boshladi-da, shoxlardagi

barglarni uzib tashlashga kirishdi-yu, ularni barglardan judo qilib, har tomonga ota boshladi. Yaprog'larning rangu safosi ham qolmay, o'liklardek bo'lib tufrog'lar ustiga tusha boshladi. Yel askarlari bog'ni talab, meva daraxtlarigina saf tortgandek yalang'och, bosh-oyoq qora bo'lib, ariqlardagi suvlar zanjiri bilan bir-biriga bog'langan fig'on tortayotgan yalang'och asirlardek turishardi. Ularni barg deb emas, oshxona o'tini, shox emas, do'zax kundasi deb atash to'g'riroq bo'lardi. Go'yo do'zax jannat gulistoniga aylangan-u, do'zax uning oldida behisht bog'iga aylangandi.

Umr gulshanining kuzu bahori ham shu gulistonga o'xshab ketadi. Insonning sharaf uyi vaqti yetgach umr quyoshi paydo bo'ladi. Ko'pdan-ko'p g'unchalar kulib, hadsiz-hisobsiz gullar ochila boshlaydi. G'unchalar o'ynamoq va yemak bilan orom oladilar. Balila shami ularning miyasiga aql nurini solmagunicha, ko'ngillarini idrok salohiyati bilan yoritmaguncha, yoshlar o'zining yetilgani, yuzi kulrang bo'lganini anglagach, jaf bilan jonlarini sayd etib, bazmlarda lablarni may bilan xursand qiladilar.

Bog' gul va chechaklarni tark etgach, navbat barg bilan mevaga yetadi. Har bir daraxt gulshan kiyimini kiyib ilmu adab mevasidan bahramand bo'ladi, ilm-kasb egallaydi. Biri tafsirlar ilmini o'rgansa, boshqasini hadislar qiziqtiradi. Yoshlar madrasalarni o'zlariga oromgoh qiladilar, boshqalari xonaqohlarni xilvatxona qilib tanlaydilar.

Yoshlik mevalari to'kilgach, baqo gulshanini go'zalliklar tark aylagach, yoshlik ayyomining mevalari to'kilib, jahonning nafosatu go'zalligi tugallana borgach, qaddu qomat daraxti g'am yelidan egila boshlagach, guldek yuzlar xazon bo'lib sarg'aya boshlaydi. Tan daraxtida havas bargi qolmay, kuzning sovuq shamoli ularni uchirib ketadi. Ko'zlar uylar burchagini talasha boshlaydi, bolalar kulgusi yangrab, yuzlarni za'faron qiladi.

Ikki bukilgan qad hassaga tayanib asta odimlaydi. Og'iz ichidagi durlar to'kilib, bir dona ham dandoni qolmaydi. Yuzdagi oq tuklar kafan iplarini xotirga soladi. O'limni

o'ylayverganidan boshi quyi egilgan, xayrlashish uchun qaddi ham ikki bukilgan.

Bir necha kun shu ahvoldagi iztirob bilan qon yutish, oh-faryod ichida kechadi. Ajal xabarchisi farmon bo'lganida yetib kelib, uning ko'nglini hayot azoblari, keksalik alamlaridan qutqaradi. Bu bazmga yetib kelgan har bir odam navbat bilan bu qadah – o'lim qadahini ichadi. Bu achchiq qadahni totgan inson yo'qlik ko'chasi tomon mast holda yo'l oladi. Mast ekan, o'zini ham bilmaydi, borganidan so'ng xabari ham kelmaydi.

*Elni bu may ayladi bir-bir adam,
Navbat erur bizga dog'i dam-budam.*

Ohki, umrim bilimsizlik bilan o'tdi. O'lim vaqti yetganda xijolatlikda qoldim. Kerak vaqtda – umr kuni tamom uyquda qoldim, endi uyg'onsam, shom vaqti bo'libdi. Shu vaqtgacha qiladigan ishimni bilmadim. Ish qilish kuni yetganida ish qila olmas kunim kelishini bilmadim. Tiriklik chog'im bo'lur-bo'lmasga nobud bo'ldi, o'zimni o'ldirsam ham endi nima foydasi bor?

*Vaqt kam-u, yo'l uzunu may achiq,
Asru qayig' hol etibdur qutiq.*

Agar Allohning o'zi rahm qilib kechirmasa, mening holimga ming qatla voy! Qazo umr kunlarini bo'laklarga bo'lib beradi, har biri bir narsaga mo'ljallangan: o'n yoshgacha – g'aflat, erkin hayot kechirishga, yigirmagacha – bilimsizligu mastlik bilan band bo'lish mumkin. O'ttiz bilan qirq ichida aysh qilish, vahki, u ham menga nasib etmadi. Inson ellik yoshga borganda taraqqiy qilishi mumkin emas, oltmish yoshida esa ishi tanazzulga – pastga tushishi bo'lib qoladi. Yetmish yoshda turishing, saksonda o'tirishing farzdir. To'qson yoshda yiqilmoq, yuz yoshda jon tarkini qilish kerak.

*Umr tabiiy kishigu bo'lsa kom,
Istar o'lub, lur suri qilg'ay xirom.
Umr tabiiy dema, gur umri Nuh,
Bor esa, taufiqdin o'lmay futuh.
Yuxshiroq ul umrdin o'lmoq jiroq,
Umr nekim, andin o'lum yuxshiroq.*

O'n sakkizinchi maqolat

FALAK G'AMXONASI HAQIDA

Aqlli kishilar uchun olam bir zindondir, unga maftun bo'lgan kishi esa nodondir. O'z qobiliyatingni bu noma'lumlik bilan band etma. Bu yumaloq dunyo hammani oxiri tuproq ostiga jo qiladi. Shunday ekan o'sha g'amdan iztirobga tushib, o'zingni o'limdan burun halok etishingning zaruriyati bormi? O'limni o'ylab muncha motam tutishing nimasi? Motamni senga amakiyu tog'alaring tutaverishadi. Shunday ekan, joningga alam solib, bir g'amning o'rniga ikki g'am yemagil. O'y-fikrlaring bilan jusingni azobga tashlama, bir ranjingni ikki ranj aylama. Ko'ksingdagi dog' iztirobini kamaytirish o'rniga dog' ustiga dog' qo'yib nima qilasan?

Falakdan yetgan jafolarni unut, nimaki mushkul, og'ir bo'lsa – oson tut. Bu olamda g'am yemay yashaydiganlarni shod deb bil, chunki bu dahr ishi g'am yeyishga arzimaydi. Chunki jahon bog'i vafosiz, undagi umr guli baqosiz, vaqtincha. O'zining atirguliga vafo bo'lmagan bog'da atirgul ham bunday boqqa vafodor bo'larmidi? Shunday bog' orom olishga loyiqmi? Bunday guldandimog' muattar bo'larmidi? Bu umrning o'tgan ishlari maqtanarli emas, o'tgan narsa uchun g'am chekish ham ortiqcha.

Oqil odam bu dunyoga kelish sababini ayta olmaydi, chunki ma'lum bo'lmagan narsa haqida gapirishning iloji yo'q. Kelishingu ketmagingni bilish ilojsiz ekan, holingga rahm aylagin-u, azob chekaverma. Xursand bo'lish uchun qachon bir paytni topsang, g'animat bilib undan foydalanaber.

Har nafasing chiroyli bir javhardir. O'sha bir nafas sening yaqin bir do'sting. U hayot nafasigina emas, inson javhari, javhar emas, hayot suvi ushbu dir.

Shu bir nafas bo'lmasa, el qayoqdan tirik bo'lardi? Barcha zot uning bilan tirikdir, uni hayot suvi desam xato bo'lmaydi. Demak, uni muqaddas nafas degil, balki muqaddasgina emas, aqdas, ya'ni eng muqaddas narsa deb bil.

Shunday g'animat narsa senga hamnafas, biron nafas ham sen usiz bo'lolmaysan. Sening saboting – barqarorliging, yurish-turishingu sening xayoling shu bir nafas tufaylidir. Sen uni ranju g'am bilan o'tkazib, yuz alamu motam ila o'tkazib, e'tiborsizlik bilan uni xor qilib, har xil so'zlarga sarf etib yurding. Kel, endi bu johillikdan voz kechib, aqling bilan ish ko'r. Nafasingga boshqa zulm berma! Shunday ulug' ne'matni Alloh senga yaxshilik qilib berib qo'ygan ekan, bir nafas nasihatlariga quloq tutuvchi bo'l.

Ko'rgin, Haq senga qanday ajoyib ne'matlar baxsh etdi, qanchalik ehsonu armug'onlar berdi? Biri buki, olam sohibi seni hayvon yo o'simlik, yo biron jonsiz tabiat parchasi qilib yaratmadi. U senga yaxshilikni ravo ko'rib, inson qilib, din yo'lida musulmon qilib yaratdi. Ko'rar ko'z, eshitur quloq, aytur til, atirni anglash uchun dimog' berdi; ovqat ushlash uchun qo'l, yurish uchun oyoq berdi. Yemoq-ichmog'ing uchun yuz xil ne'mat berib, ularning har birisiga ta'mu shakl baxsh etdi. Sen uchun shuncha rango-rang liboslar berdiki, ularning sanog'iga ham yetib bo'lmaydi. Shuningdek, dala-qirlar, tog'u cho'qqilarda minib yurish uchun turli markablar yaratdi. Oqar suvlarga serob bo'lgan jannat misol bog'larni ham senga armug'on etdi.

Bu in'omu va atolar bir bo'ldi-yu, aql javhari yana bir taraf bo'ldi.

*Barcha jahondin qilib ashruf seni,
Ayladi rozig'u musharruf seni.*

Har qaysi ne'mat dasturxonini ochilarkan, barchasiga shukr aytish senga vojibdir. Ollohning senga bergan barcha

ne'matlari uchun shukrini ado aylamoqlikning imkoni yo'q. Hamma narsani qo'ya turaylik-da, nafas haqida o'ylab ko'raylik. Kirish-chiqish ham ulug' ne'mat.

*Biri erur quti hasting sening,
Yana biri quvvati zoting sening.*

Ikkalasi uchun hayoting va quvvating uchun har qancha shukr qilsang arziydi. Joningni fido qilganda ham bu ikki nafas shukrni ado etolmaysan. Haq nafasingni aziz etgan ekan, sen uni xor aylama, qadrini bilginki, nafascha ne bor?

*Har nafusing holidin ogoh bo'l,
Balki unga hush ila hamroh bo'l.*

*Boshdin ayog'igacha qil surfi haq,
Tengri senga yor, o'qusang bu sabuq.*

*Yaxshilig'i aylamasang ish chog'i,
Aylamag'il bori yamonliq dog'i.*

*Anda qayu umrki, dilkashdurur,
Barchadin alibob yuzi hushdurur.*

*Asru o'zungni birov ozoridin,
Kimsaga ozurdaliq izhoridin.*

Ulusning irzu ayoliga qasd qilma, el joniyo molig'a qasd aylama. Bir nafas qayg'udin ozod bo'lib, yoru musohiblar bilan shirin suhbat qurgin. Yaxshi do'stlarni chorlab, jonni ularning maqtamidan gulshan et, ko'zni alar chehrasidin ravshan et. Saxovat rusumlarini shior aylab, har neki boringni ularning boshidan sochg'il.

*Kim bu chaman ichra xirobon erur,
Barchasi bir-biriga mehmon erur.*

*Har kishikim, bor esa yori anga,
Har kishikim, yor esa bore anga.*

*Kon bila raslini aylab huvus,
Topsa bu komig' a dame dustrast.*

*Bo'ynig' a qonim meni yod etmasu,
Ruhum ushul yod ila shod etmasu.*

Vasl aro uning maqsadi amalga oshib, shu baxtini yana davom qildirishni istasa, Yaratganga shukrini yanada ko'proq aytsin.

*Komini qilsun huq uning bardavom,
Jonig' a bersun bu davom ichru kom.*

Chin go'zali haqida hikoya

Chin mamlakatida bir nozanin go'zal bo'lib, uning rasmini hech bir chin naqqoshi chizishda ojiz edi. Yuzlari Xo'tan gulzoriga o'xshar, ko'zi bu gulzordagi mushkin g'izolni eslatadi. Chehrasi xuddi Chinning nurli quyoshi bo'lib, qop-qora xutan zulfi uning zulfi muanbaricha bor edi. Uning qo'rquv bilmas g'amzalari jonlarni asir qilar, hatto Xitoy mulkidagi xonlar ham uning asiriga aylanishganini sezmay qolishardi. Uning g'amzasi talonchilari dastidan Chin xatar ostida qolgan, turmaklangan sochidan dinga xalal berardi. Jahonning butun aholisi uning husni hayronasi, zamon shohi esa zulfining oshuftasi edi. Uni ko'rmay qolgan inson bir nafas ham nafas ololmasdi, nafas olmagandan so'ng jon qolarmidi?

Shunday go'zal gulrux maydonda go'y va chavgon o'ynab yurar, hech kim unga yaqin kelmasligi uchun xon maxsus odamlar belgilagan edi. Agar biron kishi uning tomon nazar tashlasa yo uning haqida biron so'z aytsa, unday odamning aybini aytilgach hukm bo'yicha jazoga tortilardi. Har kuni qancha-qancha yigitlar shu xil ayb bilan halok bo'lardi.

Shu qizga ko'p yillardan beri oshiq bo'lib yurgan bir ishq-muhabbat shaydosi bir panada yashirinib, o'z dildorini tomosha qilib o'tirarkan, qiz mast holida uning ustidan chiqib qoldi. Boda ichib zaiflashgan oshiq o'ziga hujum qilgan dushmaniga bas kelolmadi. Shunda bir necha boshqa aybdorlar oldiga uni ham solib olib keldilar. Bu asirlarni ko'rgan darg'azab xon barchasini shahar devoriga qo'yib loy bilan chaplab tashlashga buyruq berdi, toki yuzlari loydan chiqib tursin, xalq ulardan ibrat olib, jazolanganlar ham ko'p azob chekib o'lsinlar. Hukm tezlik bilan ijro etildi. Qiz tog' ichiga yashirindi, xon dashtda sayr qilib yurgan bo'lsa ham, otlanib shahar tomon yo'l oldi. Ichib olgan xon ishq o'tida o'rtanib, shahar devori tomon yurdi-da, jazolanganlar ahvolini ko'rish uchun o'sha devor ostiga keldi. Hali devorga suvalmaganlar oh-nola qilib yig'lasharkan, jazolanganlar tomon yurdi. Ular o'lim bilan jon talashishardi. Malikaga oshiq bo'lgan yigit esa devor orasidagi somondek azoblanayotgan, sarig' yuz bilan iztirob chekayotgan bo'lsa ham tangriga har lahzada sano aytib, shukr izhor qilib turardi. Kim: "Bu nafas jonim chiqyapti-yu, yor g'ami bu ishni osonlashtiryapti. Umriga ikki-uch nafas qolganda yor so'zlarini zikr etarkan, tilida yor edi-yu, so'zida yor, og'zida yor erdi-yu, ko'zida yor.

Zolim hokim bu holatni ko'rgach, ko'ngliga ishq o'ti ta'sir qildi-yu, o'limdan uni xalos qilib, yori turgan tomonga yo'lladi. Ishq balosi aro shukr qilgan yigit shunday martabaga yetdi.

*Asra, Navoiy, bu nafus mug'tunam,
Lek degil, har nafuse shukr ham.*

O'n to'qqizinchi maqolat

XUROSON BAYONIDA

Alloh jahon ashyosini vujudga keltirgach, charx – olamni paydoyu nihon ayladi. Yetti falakni yumaloq qilib yasadi-yu, har birini bir sham' bilan yoritdi. Oltitasi gar sham' porlab turuvchi bo'lsa, lekin biri nurli mash'aldir. Uchtasini quyiga, uchtasini yuqoriga joylashtirdi. Mash'alani esa to'rtinchi uyga joylashtirdi. Mash'ala emas, porloq dur, durgina emas, yaltiroq quyosh degil. Ko'kning yetti iqlimida sulton ham ul, boshqalari tan bo'lsa, jon ham uldir.

Xuddi yulduzlar yetti taqsim qilingandek, jahon ham yetti iqlimga bo'lingan. Ular bir-birlaridan quvvat oladilar, bir-birlarini tarbiya ham qiladilar. Quyosh bu olti duraxshandaga fotiq – rahbar hisoblanib, iqlimi ham o'ziga xosdir. Quyosh o'z nurin orom aylasa, yulduz ko'zga ko'rinadimi? To'rtinchi charx – ma'vosidir, o'sha iqlimning murabbosidir. Yerda bu iqlim yoqimli bo'lib, ko'kda quyosh gumbazidek tengsizdir. Yer o'lchashni ham alohida bir fan – masohat fani deb ataydilar, shuning uchun to'rtinchi iqlim deyishadi uni.

Go'zallikda jannat bog'idir u, jannat bog'ini ham qo'yaver, mulki Xurosondir u: maydoni to'rtinchi falakdan kengroq, darajasi yettinchi osmondan yuksakroq. Hududida shahr son-sanoqsiz, har birining bezaklari haddan tashqari ko'p. Shaharlari go'zallikda jannatning o'zginasi. Yaxshi odamlari u jannat bog'idagi hurlarning o'zginasi.

Tog'lari oldida falak sodda bir dashtga o'xshaydi, barchasining ko'ksida yuz xil kon, u konlarni rang-barang javohirlar o'ziga makon qilib olgandi, chashmasidagi suvni ko'rib ham bo'lmaydi, bu suvlar kondan oqib chiqqani uchun ham javohirga aylangandir.

*Olloh-olloh, ne Hiri, bu Hiri,
Bir-biridan turfa uning har biri.*

Ikkita turg'un yulduzi falakidan nishon bo'lsa, ikki xiyoboni – ikki tomon yo'li.

Madrasalari biri birisidan ulug'vor. Mudarrisleri ajoyibotlar yaratishga mohir. Guli – ba'zi qarshisida kun aksi go'yo ko'k gumbazi ichidagi quyoshdek ko'rinadi.

Bog'larining har biri jannat misol, har manzil shodligu xursandchilik manzildir. Barcha chamanlar gulu gulzorlik, har chamanining yo'li guldir. Har girihida gulu gulshan dog'i bo'lib, musaddas emas, musamman tarzidadir.

Gullarining navini sanash ham qiyin, ularning turlarini sanay olganicha sanash mumkin-da! Naxlini dehqonlar doim parvarish qilishadi, bir shoxining o'ziga yuz mevani payvand etishadi. Har daraxt yuz xil gul ochadi, mevasi ham yuz turli bo'ladi. Har bir daraxt, yuz xil gul chiqarib, har gulining atri bir yog'och masofaga boradi.

Qushlari yuz nav'-u, barchasi xush ilhom, barchasi sabzau gullar ustini qoplab oladi. Suv shodiyona bir ovoz chiqarib shunday kuy chalib oqadiki, xuddi bulbul ovozigga o'xshaydi.

Qasrlari barchasi yuksak va mustahkam. Janub tomonida bir ajoyib hovuz bo'lib, hovuz emas, yashil charxning bir qismiga o'xshaydi. Shimol tomonidan esa ikki daryo oqib o'tadi, ulardan shahar suvga serob bo'ladi. Ikkala daryoda ham hayot zulolining ta'mi bo'lib, jannat bog'idagi to'rt narsa undan uyatli. Ariqlarida Xizr suvidek zilol suvlar oqib tursa, suvdan esib turadigan mayin shamol Masih nutqini eslatadi.

Misr bilan Samarqand unga go'zallikda teng kelishi amri mahol, Hirot zimnida yuzta Misru Samarqand bor desak xato bo'lmaydi. Uni Haq barcha ofatlardan asrasin, balolardan o'zi himoya qilsin.

Sabzasiga ko'kimtir osmon rashk qilsa, tufrog'idan toza anbari rashk qiladi. Yetti falagi boyliklarining xazinasi u, yetti iqlim tana bo'lsa, siyna – ul! Unga jahon ko'ksi sifat bo'lib kelgan, unda ko'ngil xittai poki-poytaxti – Hirot.

Kimki ko'nglidan sevsa bu shaharni hirs-hujjat, dalil uni ko'ngil mulkiga sulton deb atashadi. Ulug'lar buni jahon kishvariga shoh deb tilga oladilar. Uni shoh desalar ajab emas, chunki shoh yeri qallda emasmi? Hirot ko'ngil o'rnida ekan, undan ahli hech ko'ngil uzolmaydi ham.

*Ziynati andokqi, badan paykuri,
Vus'ati andokqi, ko'ngul kishvuri.*

*Aytma kishvur, deki bog'i Eram,
Demu Eram, aytki Baytullharam.*

Hirotning davrini yuz yilda ham kezib chiqish mahol. Qo'rg'onining ko'rinishi shunchalik balandki, osmon ham uning oldida uyaladi. Arki to'qqiz osmondan buyukroq. Devori kunguridagi mehr kabi dumaloq teshiklar go'yo barcha farishta ahliga mehroblar. Tili falak kirgucha darvozasi. Chuqur xandaqlari uni yerning ostki pardasidan ajratib turarli darajada.

To'rt tarafida bozor jadvali, kirgan barcha odamlar unga xaridor. Kirsar chiqar yo'lini topolmay barchaning aqli shoshadi.

Masjidi Jome' – yana bir olam, shahar bir jahon bo'lsa, masjid bilan shahar bir-birining ichida nihon. Masjidining minbari Mushtariy-gacha yetadi. Oy bu ajoyib shaharni qavsi kuzax hay'ati kabi yoritib turadi.

Shahar ichida binolar behisob, qal'asining tashqarisida esa sonsiz-sanoqsiz uylar ko'pligidan ularni mahallalarga ajratib, ularning otini ham Hirotni deb qo'yanlar. Bunday shaharchalar ham yuz shahr keladi.

Bu aytilganlar Xuroson ta'rifining o'ndan biri, xolos. Mamlakat shoh iksofi tufayli shunday sharaf topdi, uning sifatlaridan aqlar lol qoladi. Hech so'zsiz, Xisravi G'ozni – Husayn Boyqaro adolatiga hamma lol. Uning adolatini Anishirvon o'rgansa, shogirdlikni havas qilib, yuz ishidan bir ishinigina – adolatnigina o'rganardi, lekin islomni o'rganmasdi.

Odamzod aro nomi qolib, oti yuzlarcha shohlar otidek qolsa ajab emas. Olam bani Odam bilan, bani odam olam ichinda ekan, adl bilan olam yuzin obod qil:

*Adl bilan olam yuzin obod qil,
Xulq ilu olam elini shod qil.*

*Hukmung aro olamu odam dog'i,
Yo'qki bu iki olam yamu olam dog'i.*

Yigirmanchi maqolat

SULTON BADIUZZAMONGA NASIHAT

Olamda zohir bo'lgan har bir narsaning paydo bo'lish siri bo'ladi. Mohiyati nimada ko'rinsa, xosiyati uning ichiga yashiringan bo'ladi. Quyoshning xosiyati nur va harorat ekanligi tufayli bulut nutfasi durri xushob o'lmish. Yakka xalaf, ya'ni oilaning davomchisi pok bo'lgan yagona farzand ham kongga o'xshaydi, anbar sifatida dengizga ham o'xshab ketadi.

Bu xalaf insonga ham insondir, shohga – shoh-u, xonga xon erur. Shahi ozodani, kondek ko'rdik bo'lsak, shahzodani uning gavhari sifatida ko'rdik.

*Bilki erur moyai amnu amon,
Xisravi Jamqudr Badiuzzamon.
Ulki vale gavhari a'lodurur,
Barchasidin poyuda a'lodurur.*

Uning poklikda zoti parilar singari, bunday pok sifatli biron zotni farishtadan, balki sifati bilan zoti farishtadan. Soflikda, muloyimlikda yaratilgan zot u, jahon xalqi ahliga Haqning rahmati u. Nutq ila vafingni aytish oson emas, har qanday so'zamol ham sifatlarini sanashda gungu lol bo'lib qoladi. Quyoshni xalq maqtangani-maqtagan, lekin bu uning uchun qanchalik ta'rif qila oladi? Oyni yorug', osmonni baland deb ta'riflasang, bu xil maqtovni el pisand qilmaydi.

Seni har qancha maqtasam ham madhingni aytib tugallashim qiyin, shuning uchun senga boshqa jihatdan xizmat qilay.

O'zing voqifsanki, shahi komkorga ko'p maxfiy sirlar oshkor. Bugun bir narsa xayoliga kelsa, ertaga hammasi ro'yobga chiqadi, erta emas, indin bo'ladigan ishlar ham unga

bugundan ayon. Muncha kamolot bilan ko'ngling neki yaxshi kelishini hukm qilibdi. Shohga mening so'zim ham e'tiborlidir. Senga bir necha nasihat aytсам joizdir.

*Bil munikim, umr vafosizdurur,
Davlat ila jah baqosiz erur.*

Bu olamda hamma narsa ko'z yumib ochguncha o'tib ketadi. Davr binosini xarob deb bil, ko'ringan narsalarni sarob deb bilgil. Butun dunyo foniy – aldanchidir, boqiyini tilasang, u faqat haq erur. Jismimiz uchini tarxini soluvchi ham, unga ruh berib olguvchi ham O'zi!

*Olam aro toki tirikdur kishi,
Haq bila bo'lmoq erur ansab ishi.*

Haq yodidan ogoh bo'lmagan har bir odam uchun ogohlik ham gadolikka bo'lmaydi. Gado bo'lsa ham tangridan ogoh bo'lsa, ikki jahon shohiga teng bo'la oladi!

*Oldinga kelsa tilamas ish base,
Haqdin erur, aylama nolish base.*

*Yetsu zafur, bilma ilik kuchidin,
Bil zafuru fulni berguchidin.*

*Shohlig'ing aylamagil e'tibor,
Haq g'azabu lutfig'a qil e'tibor.*

Fillar va ularning egalarini bir lahzada halok etilganini yodingda tut. Birgina qush donasi har birining manzilini yo'qlik olamiga aylantirgani esingdami? Zakhokning azob-uqubat bilan topgan xazinasi Faridunga qanday nasib etganini ham bilarsan? Qahridan sher yengilgan bo'lsa ham, oddiy sigir sutini ichgan bir yetim boshini uzdi-ya!

Bu ajoyib ishni ko'rki, Haq o'z ne'matlarini xalqqa berishda seni sabab qildi. Sen bu qismatni qanday o'zgartira olarding?

Shu holatda bir necha nodon sening farmonlaringga bo'ysunmayotgan bo'lsa, barchasiga amaldagi qonunlarga ko'ra siyosat qilish zarur bo'ladi.

Senga Haq lutf qilib, toju taxtni in'om qildi, senga karomat, iqbol, baxt berdi. Hukmingga olamni zabun ayladi, el qaddini amringga nigun qildi – ta'zim qildirdi.

Muncha yaxshiliklar shukrini bilmasang, neki amr etgan bo'lsa, ado qilmasang, g'afolat-la qolib yo mag'rurlik qilib amriga bo'ysunmasang, qahri keladimi, yo'qmi, ayt, men uni aytgumicha o'zing aytaqol! G'azabning qattiq shamoli yetsa, nima qila olasan? Mulk uning mulki bo'lsa, qayoqqa ketasan? Unga qarshi dushmanlik qilib isyon, urush boshlasang, yengilib biron joyga yashiringan holingda ham Xoliq buni ko'rib tursa, qanday holatga tushasan? Sening el oldida uyatli bo'lganing Tangriga ayon bo'lsa, ne hol yuz beradi?

Adolatli bo'lay desang Muhammadning shar'iy nizomini tuz. Qaysi shoh najot uyiga panoh istasa, shu yo'l o'sha uyga olib boruvchi kalta ko'cha vazifasini bajaradi. Shariat qonunlariga amal qilib, adolat bilan mamlakatingga mador qilgil.

*Shohki ish adl ila bunyod etur,
Adli buzuv mulkini obod etur.*

Ya'ni, shoh adolat bilan ish yuritsa, adolat uning vayron bo'lgan mamlakatini obod etadi. Adolat bilan mamlakatni boshqargan podshoning sirot ko'prigidan o'tishi ham oson bo'ladi.

*Koming uchun tuz bo'l-u, adl ayta ish,
O'qdu agar adl yo'q etmas ravish.*

Ya'ni, maqsadingga yetish uchun hamisha adolat bilan ish qil, yoy o'qi tekis, to'g'ri bo'lmasa ucholmaydi. Adlki, uch harf bila maqrun erur, har biriga o'zgacha mazmun erur: "ayn"i uning mehri erur toblok, ya'ni "ayn" harfi quyoshga

o'xshash issiq quyoshdir, u zulmning qaro shomini yorug'likka aylantiradi. "Dol"i dag'i davlatu din tojidur, din bila davlat el muhtojidir. Tojni kiyib, mehr bila ko'zni yorit, so'nggi mustahkam ishni qo'lingga tut.

Sening oldingda orzu bilan kelgan mazlumning so'zi har qancha uzun bo'lsa ham, uzoq umr ko'ray desang, gapini to'xtatma. Arz qiluvchi zulm o'tidan faryod qilayotgan ekan, adling soyasi unga panoh bo'lsin. Uni o'sha soyada ham qayg'uda qoldirmay, unga sham' tubin qorong'i qilma.

Mazlum so'zini tugatgach, uning gaplari to'g'ri ekanligi aniqlangach, zolim nafsing bo'lsa ham, yuziga qarama, nafski, doimo oshyon istaydi, senga gunoh, o'ziga maqsad tilaydi. Ganj ustidagi ilon bahr topsa deydi, uning aytganini qilib, azob istama, tavba bilan unga loyiq jazosini bergil. Tavbasi qancha ulug' bo'lsa ham, ohu nadomat uni uchirib yuboradi. Jurm o'tining shu'las maromida bo'lsa, uzr yoshlarining suvidan past bo'ladi.

*Lulfu karum garchi erur dilpazir,
Qahrui siyosat ham erur noguzir.*

Olamdagi kishilarning barchasi yaxshi bo'lavermaydi, har kishining hamma ishi ham ma'qul bo'lavermaydi. Agar yaxshilikni barchaga baravar qilinsa, yaxshilik yomonga ko'pu, yaxshiga oz bo'ladi.

Yaxshilikni tez-tez qilib tursang ham, siyosat tig'ini ham ba'zan o'tkir qilib tur. Necha kasalga qand foydali bo'lsa ham, shunday kasallar borki, ularga zahar foyda beradi. Tanadagi modda marham yordam bermasa, u fasodni nishtargina uchi bilan chiqarib bo'lmasa, badan undan igna bilan qutula oladi. Zamon shohi aql bilan ish qilar ekan, yaxshiga – yaxshi-yu, yomonga – yomon bo'lmog'i kerak. Ikkisiga bir xil munosabatda bo'lsa, mamlakatda inqilob yuz beradi.

*Kimsani bot aylamagil arjumand,
Ham yana oz ish bila qilma najand.*

Odamlarni tezda mansabda ko'tarmagil, ham ozgina aybi uchun pastga tushirmagin – mansabini pasaytirmagin. Mil uza chiqmoq – istak, tilakdir, chiqmoq va tushmoq uchun poyadir. Poyadan tez tushib ketgan odam yiqilishi, ranju alam tortmog'i mumkin.

*Kimniki inson desang – inson emas,
Shuklda bir, fe'lda yakson emas.*

Ya'ni, har qaysi inson o'z fe'lu atvori, ruhiyati bilan bir-biridan farq qiladi. Mukofotlash yo jazolashda ularning bu xususiyatlarini ham hisobga olish kerak. Naxl sifat sham' ila muz sho'shasi, muning – o't, oning suv erur xushasi, ya'ni muz shishasi bilan sham' o'zaro o'xshasa ham, ikkisining tabiati ikki xil.

*Kimniki aylay desang mahruming,
Ko'p sinamay, aylamagil hamdaming.*

Ya'ni, birovni sinamay turib yaqin olma, unga ishonma.

G'aflatda birovga baho berma, yaxshi ko'rinsa, yaxshi dema. Aybini bilgach, so'ng pushaymon yeb yurma. Tushda hur bo'lib ko'ringan qiz uyg'oqlikda shayton bo'lsa, ajab emas.

*Oz ish uchun tund itob aylama,
Qatlu siyosatda shitob aylama.*

*Bok yo'q ar kehrak ulur qatl ishi,
O'lsa, so'zing birlu tirilmas kishi.*

*Suvda hubob o'lsa damingdin harob,
Mumkin erurmu yasamog'lik hubob?*

Ya'ni, o'lim jazosini berishda shoshilma, bunday hukmni kechroq chiqarsa, hech ziyoni yo'q, ammo o'lgandan keyin uni tiriltirib bo'lmaydi. Suvda hubobni yasagach, uchirib,

yana yasab bo'ladimi? Yaxshisi siyosat chog'i, ya'ni hukm chiqarayotganda, kechirish kerak, ammo bu o'rinda farosat bilan ish ko'rish kerak, albatta. Agar guvoh qilingan gunohni tasdiqlagan bo'lsa ham, shariatda yolg'on guvohlikning o'tgani vaqti kam bo'lganimi? Har kishining so'zi yolg'on bo'lsa, keyin har qancha rost gapirsa ham ishonma! Rost so'zlovchi odam qasddan yolg'on so'zlamaydi, ayni vaqtda yolg'onchi har qancha harakat qilsa ham, rost so'zlay olmaydi. Tun bilan subh o'xshab ketgani bilan, avvalo yolg'ondakami, keyin rosti boshlanadi.

*Tutma tuzib kinu adovat fani,
Uzru kishi jurmi bila o'zgani.*

Ya'ni, birovning aybi uchun boshqa birovni ayblama. Qo'ychivon bo'lsang, har qo'yni o'z oyog'i bilan os. Xayolingga ne kelsa, savobga o'xshasa ham, maslahatsiz ish tutishga shoshilma.

O'z ixtiyoringga ko'p e'tiqod qilaverma, ishonchli kishilarning istagini ham hisobga olgin.

Shoh a'yonlarini ko'proq pisand etsa, a'yonlar ko'radiki, bu bilan el tiliga band soldi.

*Bo'lma ma'lul o'lsa kengashda talosh,
Asru uzun dog'i kerukmas kengash.*

Ya'ni, kengash cho'zilib ketsa, diqqat bo'lma, lekin kengash juda ham uzayib ketishi yaxshi emas.

Qiladigan (belgilagan) ishingni cho'zmay, vaqtidan o'tkazmay, vaqtidan bir nafas ham o'tkazmay boshla.

O'z ishingni har qancha istab turgan bo'lsang ham, tangri ishi oldida undan voz kechib tur. Do'sting xato qilsa, u bilan yaxshilab kelishib ol, chunki faqat tangrigina bexato.

Urush kuni dushman tomonga qarshi yurish boshlaganingda, tezda to'ra bilan yasolingni tuz (urush yarog'larini hozirla).

Urushda hujumga o'tib, zarba ber, o'lmaydi. O'lindan qo'rqma, chunki taqdirsiz hech kim o'lmaydi.

Alam yotganda, ikki qadam chekinguncha harakat qilib, bir qadam qo'y ilgari.

Zafar Haq lutfidan bo'ladi, xatti-harakat, jasoratga ham ahamiyat ber.

Shunday yurish qilginki, sipoh cheksang, lashkar to'plasang, xalqning duosi senga panoj bo'lsin.

*G'olib esang razmda begonaga,
Qulliga sa'y etma bu shukronaga.*

Ya'ni, urushda g'olib chiqsang, bu shukrona uchun uni o'ldirishga qasd etma.

*Har neki bu nomada mustur erur,
Barchuga shoh ishlari dastur erur.*

Har ishda otangga o'xshaydigan bo'lsang "Al valadu sirri abih" o'lg'asen. Otangning har bir qadamiga qadam qo'ysang, shunda ranju qiyinchilik ko'rmagaysan.

*Zoda muridu otani pir bil,
Har ishidu hukmiga tu'sir bil*

Ya'ni: o'g'ilni murid-u, otani pir bil, har ishida aytgan hukmini bajarishni odat qil. Davlat va pirlilik istasang, bu pir oldida aybdor bo'lib qolma.

Bir qul hikoyati

Xalqi yaxshiliklardan bahramand bo'lgan bir saxovatti podshoh bo'lib, uning bir xizmatchi quli bor edi. U ko'p yillardan beri podsho oshpazi bo'lib ishlardi. Bir kuni podsho shilon bazmi - umumiy ziyofat uyushtirganda shoh ishtahasi jo'sh urib turgan chog', baxtsizlik yuz berib, oshpaz shoh

uchun olib kelayotgan issiq oshni uning boshiga to'kib yubordi. Odamlar "Podsho hozir uni o'limga buyuradi, chunki uning bu gunohiga shundayin jazo munosib", dedilar.

Shoh xizmatkorga boqib, uni g'oyat g'amgin holda ko'rdida, unga lutf ko'rsatib – yaxshilik qilib ozod aylab yubordi. Vazir dediki: "Sening marhamating cheksiz, xizmatkor o'z ishi uchun o'limgagina mahkum edi". Shoh xursandlik bilan tabassum qilib, "Birovni xijolat halak qilgan bo'lsa, uni yana bir o'ldirish yaxshi emas-ku! Shuning uchun uni yana bir jazolashga zarurat yo'q edi", dedi.

Xalq vakillaridan biri gunohkorroq ekan, u avvalo afvu mehribonlikka munosibroqdir.

Yo rab, uningdek karam etuvchi shoh huzurida boshqa yuz ming eshikda xizmatda bo'lishdan afzalroqdir. Mening gunohim har necha ko'p bo'lsa ham, shukrki, sendek ilohim bor. Xijolat ichida menga joy qolmadi, menga o'z ehsoningdan ehson qilishing mumkin. Lutfu karaming qobil bo'lmasa ham, ulardan biryo'la navmid ham emasman. Men kim-u, yaxshilik dengizini bag'ishlashni havas qilsam? Menga baho qilingan bir qatraning o'zi yetarli.

*Shukrki ehsoning bo'lib yovurim,
Topli nihoyat vuraqin daftarim.*

*Hayrati abror ko'rib zotini,
"Hayrat ul-abror" dedim otini.*

*Kim o'qusa yo qilur ersa sarod,
Ruhum agar qilsu duo birlu shod.*

MUNDARIJA

Muqaddima	3
"HAYRAT UL-ABROR"	5
Birinchi maqolat	5
Imon haqida	5
Shayx Boyazid haqida hikoya	8
Ikkinchi maqolat	9
Islom bobida	9
Ibrohim Adham haqida hikoya	11
Uchinchi maqolat	12
Salotin bobida	12
Shohi G'oziy Husayn Boyqaro haqida hikoya	15
To'rtinchi maqolat	16
Riyoyi hirqapo'shilar haqida	16
Xoja Abdulaziz Ansoriy haqida hikoya	18
Beshinchi maqolat	18
Karam, olijanoblik, saxovat haqida	18
Hotami Toyi haqida hikoya	19
Oltinchi maqolat	20
Odob haqida	20
Nushiravonning uyalgani haqida hikoya	23
Yettinchi maqolat	24
Qanoat bobida	24
Ikki do'st haqida hikoya	25
Sakkizinchi maqolat	26
Vafo haqida	26
Ikki vafoliq yor xususida	28
To'qqizinchi maqolat	31
Ishq o'ti ta'rifida	31
O'ninchi maqolat	34
Rostlik ta'rifida	34
Yolg'onchi Durroj haqida hikoya	36
O'n birinchi maqolat	37
Ilm va olimlar haqida	37
Imom Faxriddin va Xorazm shohi haqida hikoya	40
O'n ikkinchi maqolat	41

Qalam va qalam ahllari haqida	41
Yoqut haqida hikoya	43
O'n uchinchi maqolat	44
Juvonmardlik haqida	44
Hazrati Ayub va o'g'ri haqida hikoya	47
Iskandar haqida hikoya	51
O'n beshinchi maqolat	52
Jahl mayi haqida	52
O'n oltinchi maqolat	54
Maqtanchoq kishilar haqida	54
O'n yettinchi maqolat	56
Bahor yigirligi haqida	56
O'n sakkizinchi maqolat	59
Falak g'amxonasi haqida	59
Chin go'zali haqida hikoya	62
O'n to'qqizinchi maqolat	64
Xuroson bayonida	64
Yigirmanchi maqolat	67
Sulton Badiuzzamonga nasihat	67
Bir qul hikoyati	73

«YANGI ASR AVLODI» TAQDIM ETADI:

Alisher Navoiy.
“Sab’ai sayyor”. 94 bet.
Adadi 1000 nusxa.
Yumshoq muqovada.

Alisher Navoiy «Xamsa»sining to'rtinchi dostoni bo'lmish “Sab’ ai sayyor” asarining qisqacha nasriy bayoni ifoda etilgan mazkur kitobchada shoh Bahrom va uning Dilorom bilan munosabati tahliligina emas, shuning barobarida shoh va uning kanizi o'rtasidagi yuksak, samimiy va pokiza muhabbat tarixi batafsil yoritib berilgan.

Alisher Navoiy.
“Farhod va Shirin”. 84 bet.
Adadi 1000 nusxa.
Yumshoq muqovada.

Alisher Navoiy “Xamsa” sining ikkinchi dostoni bo'lmish “Farhod va Shirin” asarining qisqacha nasriy bayoni ifoda etilgan mazkur kitobda shahzoda Farhod va Shirin o'rtasidagi sof ishqiy munosabatlilar bilan birgalikda, muhabbatga erishish yo'lidagi mashaqqatli mehnat, sabru toqat va ularni yengib o'tish asosida baxtga yetish kabi mavzular chiroyli taqin qilib o'tilgan.

Xudoyberdi To'xtaboyev.
“Shirin qovunlar mamlakatida”.
Adadi 2000 nusxa.
Qalin muqovada.

Xudoyberdi To'xtaboyevning “Sehri qalpoqcha” kitobini o'qigansiz. O'sha kitob qahramonlari orasida Akrom degan bola ham bor edi. Hoshimjon Ro'ziyevning yaqin do'sti.

Ushbu fantastik-sarguzasht romanda Akromjon o'z sarguzashtlarini davom ettiradi. Shirin qovunlar mamlakatini har xil illatlardan tozalash maqsadida Selrgar Iblis bilan jang qiladi. Bu kurashda unga ustozlari Dar Darja va Sehri qalpoqcha yordam berishadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev.
“Jannati odamlar”.
Adadi 2000 nusxa.
Qalin muqovada.

Ushbu qissani eng avvalo melribon bobojonlar suyuqli nabiralari o'qib bersinlar, so'ngra suyuqli nabiralari yonboshlab yotgan bobojonlariga o'qib bersinlar. Har ikki tomon qissaning “inazasini shimib” turguncha, endi buvijonlar asaldek shirin qizlariga o'qib bersinlar. Keyin muallifga “Ey Xudoyberdi bobo, o'zingizning bobongiz

bilan ertakchi enangiz haqida yozibsizu, nega mening bobom bilan ko'zoynak taqqan buvijonim haqida yozmabsiz, nega, nega, nega” degan mazmunda xal yozib, bobojoni aylgan mataldan, buvijoni aylgan ertakdan bittadan qo'shib jo'natsinlar.

Umid Ismoilov.
“Matematik jumboqlar”.
Adadi 5000 nusxa.
Yumshoq muqovada.

O'quvchilarning bunday masalalar ustida ishlashlari ularning tafakkur doirasining kengayishiga, quvvai hofizasining kuchayishiga olib keladi. Negaki, barcha jumboqli, qiziqarli masalalar zukko insonlarning hayotiy tajribasidan kelib chiqqan.

O'zbek xalq ertaklari.
“Sehri ertaklar”. 236 bet.
Adadi 1000 bet.
Qalin muqovada.

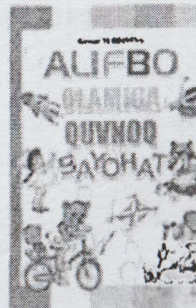
Oramizda bolaligida ertak eshitmagan odam bo'lmas kerak, chunki o'zbek xonadonida ertak aytishni bilmaydigan kattalarning o'zi yo'q. O'zbek xalq ertaklarida ezgulik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, adolatparvarlik va haqiqatparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlardan tashqari oila muqaddasligi, ota-ona qadri, farzandlarning o'zaro bir-birlariga mehr-muhabbatli bo'lishlari, shuningdek, odob-ahloq va boshqa insoniy fazilatlar haqida ham so'z boradi.

Umid Ismoilov.
“O'ylab top va o'ynab top”. 64 bet.
Adadi 1000 nusxa.
Yumshoq muqovada.

Kitobda maktab yoshigacha bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan boshqotirmalar o'rin olgan. Ular bolalarni chuqur mantiqiy fikrlashga va zehni o'tkirlashga yordamlashadi.

Kavsar Turdiyeva.
“Alifbo olamiga sayohat”. 32 bet.
Adadi 1000 nusxa.
Yumshoq muqovada.

Kavsar Turdiyevaning bolajonlarimiz uchun atalgan navbatdagi tuhtasi ularni maktabga tayyorlash borasidagi zarur manba ekanligi bilan atohida ahamiyatga egadir.

Adabiy-badiiy nashr

**ALISHER NAVOIY
HAYRAT UL-ABROR**

**Muharrir
Ma'mura QUTLIYEVA**

**Badiiy muharrir
Bahridin BOZOROV**

**Musahhah
Ilhom QOSIMOV**

**Kompyuterda sahifalovchi
Feruza BOTIROVA**

Bosishga 18.06.2009 y.da ruxsat etildi. Bichimi 84x108 1\32.
Bosma tobog'i 2,5. Shartli bosma tobog'i 4,20.
Гарнитура «Bodoni Cyr=Uzb». Offset қороз.
Adadi 1000 nusxa. Buyurtma № 138.
Bahosi kelishilgan narxda.

«Yangi asr avlodi» NMMda tayyorlandi.
«Yoshlar matbuoti» bosmaxonasida bosildi.
100113. Toshkent, Chilonzor-8, Qalortol ko'chasi, 60.

Murojaat uchun telefonlar:
Nashr bo'limi – 278-36-89;
Marketing bo'limi – 128-78-43
faks — 273-00-14; e-mail: yangiasr@unbox.ru

ISBN 978-9943-08-438-4

9 789943 084384